

INTERVJU SA GARENTINA KRAJOM

Priština | Datum: 3. i 17. maja, 2017

Trajanje: 158 minuta

Prisutni:

1. Garentina Kraja (Intervjuisana)
2. Aurela Kadriu (Vodila intervju)
3. Donjetë Berisha (Kamera)

Simboli komentara u transkriptu neverbalne komunikacije:

() – emocionalna komunikacija

{ } – intervjuisani objašnjava gestovima

Ostali simboli u transkriptu:

[] – dodatak tekstu da bi se bolje razumeo

Fusnote su redaktorski dodaci koje daju više informacija o mestima, imenima ili o izrazima.

Prvi Deo

Garentina Kraja: Ja sam Garentina Kraja. Trenutno predavač na Američkom Univerzitetu Kosova. Inače bivša novinarka i bivša-presiden...ne, bivši-savetnik u Predsednice Kosova, Atifete Jahjaga.

Aurela Kadriu: Garentina, da li bih mogli da nam kažete nešto koje su vaše uspomene od vašeg ranog detinjstva i o vašoj porodici? Koju porodicu ste imali vi? Kakav je bio vaš život?

Garentina Kraja: Znači ja sam najstarije dete u našoj porodici, od petoro nas. Moj otac je pisac, faktički i novinar. Počeo je sa profesijom novinara tamo u '70-tih ili krajem '70-tih, iskreno rečeno od kada je počeo da studira u Prištinskom Univerzitetu. Moj otac dolazi sa sela Kraja, Crna Gora realno rečeno sa regiona Kraje, selo Kštenja. Došao je u Kosovo. Znači o njemu ima jedna posebna priča. Dok njegova porodica, u stvari njegova braća su izabrali put emigriranja za Ameriku, međuvremeno moj otac je došao u Prištini i upisao se da studira Albanski jezik i književnost na Univerzitetu Prištine, koji se otvorio tada 1974 godine. Znači, on je među prvih generacija, Prištinskog Univerziteta. Tamo on se upoznao sa mojom majkom, koja dolazi iz okoline Istoka, sa jednog sela, selo Cerce. Ona je verujem u činjenici, prva ženska u svojoj porodici koja je, koja se posvetila studiranju, viših studiranja. I majka isto kao i moj otac studirala je Albanski jezik i književnost pri Univerzitetu Prištine.

Sada ja najstarije dete, u stvari nije bilo nešto posebno, nešto... kod nas malo više... znači isto vremenom bila sam možda najuobraznije dete u mojoj kući, pa na isto vreme bila sam dete sa najvišim obavezama, pošto sam bila najstarija i potrudila se da budem dobar primer za ostalu decu, recimo za moje sestre i brata. Znači, sestra Arzana, brat Vegim, druga sestra Vesa i Gresa je naša najmlađa sestra. Ja i Gresa imamo razliku negde oko dvanaest godina, šta za mene je jako dobra stvar sada jer Gresa mene pomagala da se uključim da budem u toku sa aktuelnostima nove generacije na neki način, da ja vidim kako oni razmišljaju, kako oni funkcionišu. Inače sa ostalima tu i tamo sa godinama nismo u velikim razlikama, razlike unutar generacije, nisu velike razlike.

Škola... sada ću početi od mojih prvih uspomena, od mojih memorija prvih, znači ja bih odvojila školu. Ja sam otišla u školu, tada "Josip Broz Tito" tokom tog vremena dok sam ja otišla u "Josip Broz Tito" na Sunčanom Bregu, mi smo tamo živeli. Mi smo menjali stan. Bili smo na Sunčanom Bregu i sišli smo u Ulpiani, ali pošto sam se osećala jako bliža sa mojom učiteljicom i mojim drugaricama u razredu ja upravo zbog toga nisam menjala školu i u stvari ja sam tada stvorila obaveze mojim roditeljima. Pa, možda za to što sam bila starije dete, ne znam, oni su mene slušali moja osećaja i podržavali su me da ne menjam školu.

Mene su pratili svaki dan do škole i došli su da me uzimaju. U ono vreme nije bilo lako da se ide maltene nismo imali toliko vozila u saobraćaju. Moji roditelji imali su kola ali nismo imali druga kola da se krećemo malo češće. I autobusi tada, nisu bili mnogo upotrebljeni. Tako da tokom mog rasta moji roditelji su dobili dodatnu obavezu da dolaze po meni, samo da ne bih mene pokvarili onu ideju i toplinu u zajednici koju sam ja bila stvorila u “Josip Broz Tito”.

Zatim, ostali doživljaji koje ja držim u moju memoriju i zapamtim, znači druge stvari koje bih ja zapamtila za vreme osnovne škole su uglavnom znači *uneventful* [bez značajnih događaja], bez one posebne značajne do petog razreda ili ose šestog razreda kada je počelo.... Smatram da ova je bila godina kada.... Znači ja tada, u ono vreme imala sam dvanaest godina, znači '88-me, ja sam imala deset godina, '90-tih ja sam imala dvanaest u razredu, realno bila sam na petom-šestom, kada je počela segregacija u školi. Kada smo počeli da idemo, kada su menjali ime školi i kada smo počeli da se realno suočimo fizičkim barijerama unutar škole, kada su delili učionice serbske od albanskih.

Naravno, škola zbog toga sistema paralela je funkcionisala po drugom rasporedu. Učionice koje su bile sa albanskom decom bile su u preteku sa učenicima. Bile su velike učionice. Normalno onda, Priština bila je manja, ali i škola je imala manje. Ovako ovo je bila jedna velika izmena u ono vreme, kada su se postavile fizičke barijere u školi, i koje su stvarno onemogućili komuniciranje između serba i Albanaca. Mada i nije bila neka, i prethodno, ne mogu da pamtim da je bila neka topla komuniciranja, ali ipak su bile stvorene i počelo da se stvaraju, ono kako da kažem ona dvostruka iskustva.

Znači, samo što smo počeli da vidimo realnost kojeg smo doživeli u paralelnom sistemu odvojeni zbog represije koju imamo, i koju smo osetili u nastavku. Naravno, da nije bila škola jedina uspomena, jedina sećanja. Škola je bila znači jedno breme. Počela da postane kao breme u smislu da smo bili obavezni da idemo svakog dana. Ali bile su dane malo više, možda više osećajnije u ono vreme kada su bili raznih protesta koji su održani '88-me, u '89-te. I jedna nemir u kući, u tom smislu da roditelji su bili vazda preokupirani.

Znači, bilo je vreme kada moji roditelji, otac moj je radio u “Rilindje”, majka je radila, ona je predavala učenicima albanski jezik u srednjoj tehničkoj školi u Prištini, i mi kao deca bili smo ne malo više ne pokriveni, ili ne izolovani od, prema razgovorima koji su se događale u kući. Mi smo živeli kao što sam rekla u stanu i često smo videli.... Naši roditelji bili su znači jedna srednja klasa i njihovo društvo je bilo srednja klasa u Kosovo... znači novinari, sećam se direktora Televizije Prištine u ono vreme, Agim Malja, znači oni su bili prijatelji mojih roditelja, različiti pisci, došli su kod nas i išli smo – išli smo kućama.

Imali su i decu skoro naših generacija, sedeli smo zajedno. Ali, ponovo ja kažem nismo mogli da budemo potpuno izolovani od onoga šta se događa preko prozora. I činjenica razgovori koji su bili u našem prisustvu u kasnim časovima, ono kasno, oni oko situacije, oko aktuelnog stanja u Kosovo. Sećam se kada smo se vraćali od prijatelja moga oca u Darda, iz Dardanije, kada smo otišli na Sunčanom Bregu u ono vreme verujem, ili možda i u Ulpiani gde smo bili preseljeni i stanovali kasnije, mi smo prolazili prema studentskoj menzi gde su studenti protestovali unutar nje. Tada mislim da su imali protestovali protiv gladi.

Ako ne grešim treba da bude '87-ma godina ili '88-ma kada su već počeli, znači, počelo je da se pogoršava stanje u Kosovo. Naravno, malo smo mi razumeli, ja makar malo sam svatila šta se događa, osim što sam osetila da ovakva uznemirenja su reflektirali u našoj kući...

Tada moji ujaci su bili angažovani u ilegalnom¹ pokretu mada ja kao dete nisam možda svatila veličinu [značajnu, težinu] njihove delatnosti, ili njihovo političko određivanje, i nisam.... Kao dete zapamtim znači sećam se, vazda su pazili na nas kada su govorili, naročito kada sam ja bila tu, kao starije dete u porodici, oni su pazili da ne govore o njihovim aktivnostima. Delimično sa razloga da je bila jedna takva klima u kojoj si se politički diferencirao i mogao si da izgubiš radno mesto, postala si žrtva tih pretresa, hapšenja ako je bila neka indikacija koja faktički dokaže vezu sa pokretima u onih vremena.

Naravno, ja ni u današnjem danu nastavljam da ne znam, nemam neki jasan vid, pregled šta u stvari su radili moji ujaci, osim što znam da njihove kuće su bile više puta pod češćim pretresima. Istovremeno znam da na neki način kako je doživela ovo stanje moja porodica. Znam da češće puta znači dobili smo telefonskih poziva u ranim časovima, zvali su ljudi iz porodice moje majke da najavljuju majku da je jedan od ujaka uhapšen iz porodice moje majke ili da su njihove kuće bile na pretresu ponovo za oružje, za raznih plakata, afiša. I sećam se, znači ono kada se mama rasplakala... moja majka skroz je bila rasejana od ovih događaja koja, znači što se desilo u porodici.

Da, naravno uvek sa velikim strahom da izrazi to pored nas. Delimično zbog, onih razloga, konsekvencija [posledica] koje bih moglo da doživi i otac, i ona su doživ... ali u nastavku njena porodica. Jedan od mojih ujaka, jedan brat moje majke je ostao malo duže u zatvoru, više od ostalih. Dok druga braća su se uhapsili povremeno. Kad god se pojavljuje bilo koji incidenta u Kosovo, znači oni su bili jedna od porodica koji su bili beleženi za pretres i hapšenje. I naravno, da su bili maltretirani na više načina njima se sve desilo u zatvoru... za vreme dok su bili u zatvoru.

Majka je više puta okusila, znači i otac, obojica su okusile i zbog toga pokušali su da nas zaštite da ne čujemo mi neke detalja, da ne znamo mi svaki dan detaljno šta se dešava. Pa mi smo bili deca na kraju dana i ja sam učinila sve da bih znala šta se događa, šta, šta se dešava realno mojim ujacima. Ne da, ja i sada kažem, danas ja imam 38 godina prošlo je dosta dugo vremena, recimo oko 30 godina od onih vremena, pa i sada ne znam možda one detalje do neke njihove dubine, do svoje intimnosti, šta se ono desilo onih godina. Osim to znam da se oni osećaju da su doprineli kao i mnogo drugi ljudi koji su doprineli u Kosovo za stvari koja su se nastavljale i dalje. Znači, nezavisnost, otkaćenog Kosova iz Jugoslavije, Srbije.

Pa ovo malo više znači, šta ja pamtim oko '80-tih, govorim za '86, '89 -tu. Zatim '89-te sećam se mog oca i njegovih drugara kada su se pokupile kod nas u našoj velikoj sobi i oni u... Vazda znam, znači kada je otišao na posao. Znam da je navratio u "Elidi"² da pije kafu. Ovo znam kao njegove značajne tačke njegovog života. Posao u "Rilindje" kao, faktički u početku kao novinar za kulturu, zatim mislim bio je urednik za kulturu u "Rilindje". I znači, novinu nam je doneo svaki dan u kući i onu volju da se čita novina i ako nismo maltene razumeli šta se događa.

Normalno moj otac je radio u takvim okolnostima te cenzure i auto-cenzure tih godina Komunističke Jugoslavije. Znači, sa onih vremena kada je bila možda privilegija za to radno mesto ali u tom slučaju je bila potrebna poslovna auto-cenzura, ili makar pisati na taj način, da budeš sa tom kritikom, u tom smislu da se dozvoljava da se nastavi da izlazi novina, da dozvoliš sebi da tu mogućnost rada. Ali istodobno sa doprinosom na dubokom smislu suštinu šta se događa u Kosovo.

¹ Alban.: *Ilegalja*, savez podzemnih militantnih grupa koje se bore za odvajanje Kosova od Jugoslavije i ujedinjenje sa Albanijom tokom Titove Jugoslavije.

² Poslastičara u Dvoru Omladine i Sporta Adem Jašari, bivši Boro i Ramiz u Prištini, koji se otvorao 1978 godine.

Ovo, '89-te kao što sam navela ja se sećam malo jasnije oni sastanci grupe ljudi to ljudi moga oca u našem stanu, i jedan strah i jedan i istodobno neke entuzijazme za put unapred. Znači sećam se često puta razmišljam o ovom periodu moj otac sa jednim tranzistorom u ruke, po velikoj sobi, kod nas, kako se trudio da sluša vesti, u ono vreme, edicije na serbskom, ako ne grešim, BBC ili Glas Amerike, Slobodna Evropa, znači, ove radio stanice... kao jedini mehanizam, jedini koji je bio njima ostao, kao jedina veza koja je preostala sa drugim deo sveta.

I sećam se istodobno mnogo Novih Godina koja mi smo prošli, mi kod naših ujaka u Istok. Sećam se koliko smo pokušali na više načina da, da... znači, često je bilo i avanciranih u, avanciranih masi u tehnologiji sad za sada, mada dosta primitivno ali u prirodi je to bilo da se proba kako se može da se vidi TVA u ono vreme, humorističke emisije TVA za Novu Godinu. Jer u moju porodicu, mada smo živeli u Jugoslaviji, nismo imali mnogo onu ideju bratstva i jedinstva, za šta ja mislim da je delimično su bili pod uticajem, govorim prema iskustva moje majke i njene porodice sa Jugoslovenskom sistemom. Pa i od strane oca. Znači, moj otac je došao tačno je da je došao iz Crne Gore, ali bio je obrazovan, obrazovan na Kosovskom duhu, i on je bio privržen, osetio je i adaptirao je Kosovska pitanja kao da su sa svog rodnog mesta.

On je bio politički angažovan kako da avanzira stvari unutar Kosova, da napravi rezistenciju, upravo začetak miroljubive rezistencije. On je bio na užem krugu ljudi koji grupe koji su osnivali Demokratski Savez Kosova [DSK] kao pokret za samostalnost, ili kao pokret da se traži pravo za otkidanja Kosova, da bude isto kao i druge Jugoslovenske jedinice. Znači, dezintegrisanje Jugoslavije već počne i za Kosovske Albance... pojavila se potreba da oni budu mobilizovani, ili drugačije rečeno ako treba da budemo malo subjektivno, moj otac sa svojim bližim prijateljima imali su kao momenat da daju glas zahtevima, da kroju formu i da im daju glas albanskim zahtevima u Kosovo. Kod Albanaca u bivšoj Jugoslaviji. Kako da trže nezavisnost.

Ovo malo više ima svoje... I sećam se... treba da vam kažem i jedan detalj jer na neki način ja verujem da i profesionalno mene je (smeje se), dalo inspiraciju, koja je na neki način po sebi neko čudo. U ono vreme, mi kao deca gledali smo Treći Kanal, po nama onaj nam se činilo, Treći Kanal, malo više nam se činilo inovativan i više.... Taj je dotaklo sa, ili možda naša želja da gledamo MTV [*Music Television*], i da gledamo i da komuniciramo na engleskom. U ono vreme, Teći Kanal imao je i serije, ili noćni program, ja se sećam onih serija "*Midnight Caller*" [Noćni budilnik] i karakter *Jack Killian*. Mi, ne znam možda prva veza sa svetom, prva veza sa engleskim jezikom desilo se tada od prilike u tom periodu.

Znači, mi smo porasli tom serijom. Nije imao nešto, nije ono vreme kada je imalo mnogo aktivnosti u Kosovo. Ni u Prištini nije bilo mnogo tada. Ja ne mogu da se sećam da li sam ja negde izašla mnogo, ili da sam se negde igrala. Sećam se samo kako sam gledala televizor ili u razmišljanjima oko protesta, sećam se onih događaja koja su se desila u porodici. Ne mn... ne ja kao centar toga, ali uvek nekako u margina gledajući kako se razvijaju.

Aurela Kadriu: Da li su se udaljili sa posla tvoji roditelji tokom '90 tih?

Garentina Kraja: Da. Faktički prije nego da se udaljavaju sa posla.... Majka je radila u prosveti. Majka kada se dogodilo paralelni sistem, kada su faktički doneli tu odluku ona je prešla u tehničkoj i nastavila da predaje, u tom krugu škola-kuća. Ona je tada, znači okom '90-tih ona se porađala, dobila je svoju sestru mlađu i bila na trudničko bolovanje, dobila dane za negu deteta.

Normalno, ista sreća za svih i “Rilindja” se zatvorila. Otac, znači njegova aktivnost kao novinar je prestala u “Rilindje”, u minutu kada se zatvorila “Rilindja” u Prištini, ili kada se zatvorila za njih “Rilindja” u Prištini. Moj otac tada je nastavio da radi na ostvarivanju jednog Informativnog centra DSK-a, Informativni centar čini mi se Kosovski, tako se nazvao, KIC. Znam da su imali kancelarije u Qafë na drugom spratu i tu su izdali jedan list takozvani “Ora”. Otac je na tom listu radio. Znači on je, realno on je pokupio aktivu za mobilizovane DSK-a, Demokratski Savez Kosova.

Ali kao što sam rekla u početku i sada pokušam da govorim sa njim, ideja nije bila da se stvara politička stranka, ideja je bila da se mobilišu realnu pokret. Pored svojih vremenskih defekata, da postaneš možda da monopolizujem političku scene u Kosovo, ali međutim, zbog toga što je imao... ideal je bila toliko vredna i imala možda svoju težinu. Demokratski Savez Kosova tada je imala veliku vrednost i po kosovskim selima. Otac, veliki deo svoje aktivnosti je učinio u prostiranje DSK-a i po selima i po raznim gradovima Kosova.

Stoga u ovom periodu jako malo se sećam da sam videla oca kući iskreno rečeno. Sećam se kako se vraća sa terena. Kako se vraća sa dugih sastanka koja su se održavale po Prištini. I za ovo vreme ja se sećam da većinom mi smo bili samo sa majkom u kući. Ponekad nas su čuvale neke studentkinje ili neke koje je moja mama učila, njene učenice koje su bile već odrasle, znači one koje je moja mama učila u srednjoj školi i one sada su bile u fakultetu. Tako da majka ponekad je tražila od njih pomoć da one dolaze da nas čuvaju nas ili onu decu koja su ostala kući.

Sećam se, znači, sećam se ovog perioda bilo je veliki ulaz i izlaz u našoj kući. Mnogo je strahovala moja majka za oca. Sećam se nje budna do kasnih časova, znači čekajući njega da se vraća kući. Mi smo živeli na prvom spratu u Ulpijani i na neki način, majka znam često puta, kuhinja je imala prozor prema ulici, i često se sećam majke (plače)... sećam se majke na čekanju moga oca.

Sećam se 1992 godine kada, znači... ja nisam bila svesna toga da ocu je preporučeno, traženo, faktički je dato kao savet od strane svojih prijatelja koji su dolazili do jedne informacije da njegovo hapšenje je eminentan... ja nisam znala za to. Izgleda da je bio jedan momenat koji se desilo na brzinu. Ja toga dana sam se vratila... bila sam u srednjoj školi “Dževdet Doda”. Mi nismo... ja sam bila... ja samo kuća-škola³, ali... Školu sam završila, srednju školu “Dževdet Doda” ta škola je imala objekat, danas gde je katedrala.

Bio je jedan jako stari objekat. Sećam se onda kada smo se naljutila sa ljudima, jer ljudi koji su koji su otišli kod drugih u drugo društvo na primer otišli su kod “Ivo Lole”, kod “Sami Frašeri” kasnije su se žalili što su otišli, znači da njihovo iskustvo i naše iskustvo iz škole “Dževdet Dode” osetilo se velika razlika. Jer mi smo imali makar školski objekat. Sećam se dobro kada smo hteli da se konfrontiramo bilo je da samo da se im kaže: “Pa to nije škola. Ono je nekada bilo konjska štala, nije to, nije to škola, ne liči školi”. U stvari ona je izgledala mnogo više od onih objekata “Ivo Lola”, ili “Sami Frašeri” kasnije.

U glavnom mi nismo imali potrebe da sednemo u patos, u zemlji i da pišemo u leđima drugih, jedan nad drugoga. Imali smo klupe. I mi smo učinili i tu, unutar škole, mi smo učinili da se jedan paralelnu realnost sa paralelnim sistemom i pokušali smo da da stvorimo jednu unutrašnju dinamiku bilo sa

³ Tokom 1991 godine, legislacije Miloševića postavila je srpski jezik kao službeni jezik u Kosovo i albanci su udaljeni sa javnih službi i od škole. Na tome albanski narod je reagovao formiranjem paralelnog sistema obrazovanja koji je realizovan uglavnom u privatnim kućama, kja su bila odobrena od strane albanskih vlasnika.

recitalima, bilo sa pozorišnim grupama, bilo sa novinom. Jednu slabu novinu, ali bila je neka aktivnost koja nas je zadržala zajedno posle školskih časova. I pamtim 1992 godine, znači prve moje godine u gimnaziji u "Dževdet Doda"... inače jako slaba u matematici, pojava koja me pratila godinama bez obzira koliko sam ja investirala da napredujem u taj predmet....

Bila sam gimnazijalka, u prvoj godini. Kada sam se vratila kući ja sam našla majku kako sprema ručak. Sama kući, ili možda i druge sestre su bile tu ili pored zgrade... jer često mi smo se igrale pored zgrade. Sada pogotovo ne moguće je da zamislim, ali ranije veći deo dana mi smo bili na paralelno obrazovanje, obrazovanje u školi desilo se i pored ulaza gde smo se igrale "između dve vatre" [dečja igra loptom], jedna čudna igra sa kamenjima, nazvali "đamija", rukomet... i bilo šta. Jednu loptu smo imali možda celo naselje ali ta lopta je bila, recimo, naša druga škola dok smo bili deca, tu smo forsirali i neko društvo unutar ulaza. Tu i tamo, bilo je razlika u godinama.

Porodice, kao što sam i malo prije rekla, bile su srednje. Kao u pogledu intelektualizma, znači sa školovanim roditeljima, deca koji smo bili okruženi knjigama. Ali socio-ekonomsko stanje bilo je srednje, možda dosta skromno smo živeli. Nije nama mnogo ne dostojalo, ali mi smo bili skoro svi isto obučeni. Imali smo par farmerica koje smo ih nosili, znači kupili nam jednom godišće i to smo nosili svaki dan. Patike, ako si imala sreće te godine nisu nam se poklanjale te godine od nekog drugog, nisi ti dali da nastaviš sa njima. Na primer, mojim sestrama su se date od mene. One ne znam da li su nekad obuvale nove. Ali ja pošto sam bila starija, starije dete u kući imala sam tu sreću da mi se kupuju nove, više puta (smeje se).

I kao što reče svi smo se obuvali isto. Svi smo se hranili isto. Imali smo, bili smo okruženi istom literaturom. Prevodi koje danas vidim, vraćam se i gledam, prevodi "Rilindje" nisu nešto izvanredne, ali mi smo porasli sa tim. I posle naravno sa aktivnostima koje su nas forsirale i još više su ojačali onaj osećaj zajednice. Pao ne odvojeni deo našega rasta je bila igra pored zgrade, na polje... tako da smo preporučili pored zgrade. I možda ovo jedan momenat koji je obelodanio naše detinjstvo, jer nisi imala... njih si poznala, poznala si ljude koje su stanovali u toj zgradi, naselju, poznaješ decu i stvorili smo društvo, znači unutar one zajednice. To nas je vezivalo mnogo sama po sebi... u komšiluku.

Vratila sam se iz škole. Naiđem u majku, sprema ručak. Pitam: "Gde je tata?" Nisam dobila odgovor. (plače) pitala sam još jednom. Rekla mi: "Otac je morao da ide. Ne znamo kada se vraća. Ne znamo da li se vraća". On je bio.... I normalno da majka nije mogla da se pusti detaljima sa mnom uvek je imala neki strah da neće neko da dolazi da pretrese kuću ili da nas vodi da odgovorimo njihovim pitanjima, šta smemo da znamo i šta ne smijemo znati. Koliko možemo da držimo tajnu? Da se ne dešava nekome da pričamo nešto? I znam da smo bili u neku izvanrednu ćutnju imali smo veliki strah za oca i njegovu sreću (plače).

Čekali smo pored telefona celoga dana samo da znamo gde se nalazi. Naravno nama se nije pokazalo put. Rečeno je samo kada je on stigao u Albaniji, kada bih majka pitala u svojim kontaktima, rečeno je nama da tata je dobro stigao, i da je sve u redu, što znači da... on se spasio i sada.... Albanija, u ono vreme samo što se srušio komunizam. Kod njih je bilo.... I tamo je bilo nemira. I tamo nije bila dobra situacija. Ali ipak, računali smo da je stigao na sigurnom, tamo gde više nema opasnosti za njega.

Dok mi smo ostali znači u Prištini. U ono vreme, i ako se otvorila Albanija, mi smo nastavili da budemo pod okupiranjem, ili smo nastavili da budemo u krugu... tada smo bili pod gvozdanim opkoljavanjem u Prištini. Puno Policajaca. Ima li smo negde nekoliko mesta, samo nekoliko mesta, gde smo mogli da se krećemo u '92, u koliko ja pamtim. Za mene je bilo, za mene je bilo put, od škole do kuće, od

“Dževdet Dode” do kuće, od prilike jedno desetak minuta. I ako nismo išli kući, mi smo se pokupili negde po onim malim i raznim lokalima koja su bila otvorena, u ono vreme ili oko onog vremena, kod Santeja, kod Kuinsa⁴.

Znači i dan danas postoje onaj kvart kafića, putem Bulevara Bill Klinton. Bili su pored naše škole. Tu smo se skupljali mnogo češće. Posle kada smo završili školu tamo mi smo otišli ako smo imali neku marku sa sobom. Ko je imao popio bih nešto, koji nisu imali, onda samo su sedeli. Nisu nas molili ni ti su nas terali iz kafića za to što nismo imali da platimo. Ali u opšte, znači bilo je, sećam se cela Priština jedan jedno smerni put. Od kuće, do škole, pa neka od njih, od tih kafića. Tokom '92, '93-će tu i tamo ostale mi u mojoj glavi.

To što nisam spomenula jest da u ovom periodu, znači ja sam otišla u Americi, da obiđem moje stričeve. I tu sam počela da naučim engleski jezik i da vidim svet. Da vidim ljude kako žive i kako je živeti u normalnim okolnostima i da vidim nešto u mom životu, na šta ja sam navikla, a nije norma nekome drugome. Bila sam vrlo mala možda da bih znala da artikulišem kako ja danas artikulišem i pravim razliku, ali znam da sam bila oduševljena i ostalo mi je na sećanjima.

Kada sam se vratila, naročito drugi put... zatim sa sestrom u drugoj godini studiranja, sa 16 godina mi smo otišle za Ameriku, ponovo mi smo otišle kod strica, kao prvo u Connecticut, Norwalk Connecticut, zatim drugi put ne ali jedan deo odmora mi smo proveli kod drugog strica u Chicago. I ona naša iskustva braće od strica, sa nažim to je bilo kao dan i noć. I možda i ovo i ovo je meni ostavljala velike utiske. Ne bih znala ni sama kako da artikulišem kako sam ja tamo živela i kako se živi u Kosovo, način kako je živela moja porodica, roditelji koji u Kosovo, nema takvih normi negde drugo.

I tokom ovoga leta dok sam bila kod strica, naročito drugi put, znam da sam ja učila engleski, čitala sam novele Danielle Steel, za koje danas mi dođe da se smejem (nasmeje se) bruka da priznam da moji prvi koraci u književnost su mi bili po knjigama Danielle Steel. Ali upravo meni je bilo pomagalo da naučim engleski jezik i daje bilo izvanredno lako naučiti čitanje. I tako ja sam bila u stanju slobodno da komuniciram na engleskom jeziku.

Sada da se ponovo vraćam jer stvarno preskočim stvari dok ispričam, da, da ja bih još malo pri '92 onaj osećaj kako je reflektiralo kada se udaljio moj otac od nas. Majka je nastavila još malo vreme da predaje u tehničkoj. Ali, i dobila je veliku ulogu da se stara za nas kao jedini roditelj, pored petoro dece u kući. I tražila je da prestane sa radom. Mi smo živeli u Prištini, na našem stanu. U ono vreme možda Srbija nije bila mnogo prisutna u Kosovo... ali u Kosovo bila je gvozdена policijska represija, ali rata nije bilo. Bila je segregacija i izdubila se aparthejd ovde....

Nije bila sloboda kretanja, nismo imali slobodu kretanja, znači mi nismo mogli slobodno da idemo u Albaniji da obiđemo oca. Često smo se sreli sa njim... često kažem uslovno jer mogu reći da ponekad nismo se videli po šest meseci, pa ponekada bilo je godina i mi nismo se viđali sa ocem... bili smo pronašli jedan teren neutralan, manje u strasti radi njegove sigurnosti i naše, da se sastajemo kod stričeve kuće i babine kuće u Ulcinj. Ovde smo izvršili posete. Otac nije mogao da izlazi iz kuće. Otac je došao ilegalno preko Skadarskog jezera, čamcem da bih mogao da dođe da nas vidi. I mi smo putovali autobus. Otišli smo da vidimo oca.

⁴ *Queens* – kafić u Prištini poznat u '90-tim godinama.

Naravno, nikada nismo lako prošli sve do momenta sastajanja, mi nismo... mi nismo imali vazdušni telefona [mobilne], nismo imali način komuniciranja u ono vreme pa da bih znali gde smo. Ali dok smo mi stigli iz Prištine, i dok smo stigli u Ulcinj i dok je on stigao, u Ulcinj iz Albanije, mi smo čekali na velikim mukama i stresa u mislima jednog za drugog. Ova putovanja, znači u većim slučajevima bilo je bez, ne izvanredne, znači komplet bile su jednostavne možda, osim ono kada je počelo da se situacija komplikira u Kosovo, govorim za '94-tu i '95-tu.

I tada su počeli mlade ljude da izbace sa autobusa, na ovom pravcu od Prištine prema Ulcinj, da izbace iz autobusa ponovo mi svatili smo šta se događa, znači nama su tražili lične karte pa pasoše. Dečaci koji su i bile od starosti nad 18 te godina za rat i na više ako se potrefi neko od toga rasta, njih su odmah izbacili iz autobusa, napolje. U autobus, tišina niko ništa ne govori sve dok nisu se oni vratili unutra. Znači uvek je bila ova muka, stres na ovome, naravno mi smo imali prezime Kraja, često smo se plašili da mogu imati konsekvencija i za nas jer plašili smo zbog oca i njegovog angažovanja, na putu formiranja DSK-a.

Tokom '92, znači ocu je traženo da se otvara misija, sada možda mogu i pogrešiti na datum, ali njemu je traženo da se otvara predstavništvo Kosova u Albaniji. I ovo je bilo zadnje njegovo angažovanje za DSK-a. Nakon toga tata se udaljio od DSK-a. Ovo je način kako je meni interpretirano kao odraslome detetu jer tada sam ja bila mala, kao maloletnica, bilo je to njegova ideja, više nije bio njegova vizija za šta bih trebala da bude DSK-a, i više nije se slagao sa onim šta se desilo DSK-a. Ovi, tata sa njegovim drugarima, svojim prijateljima, počeli su DSK- a kao mobilizovani mehanizam, rekla sam malo pre on je mislio na pokret za samostalnost, kao pokret možda za političko emancipovanje u Kosovo, građanima, ljudima u Kosovo, ali ovo se pokrenulo na jednu političku partiju, stranku.

I ovo je trenutak kada je moj otac prekinuo odnose sa DSK-a. Dao je ostavku i napiše knjigu "Izgubljene godine". Znači, ima ovde normalno i drugih događaja koja se razvijaju paralelno u njenom životu. On je nastavio da živi u Tirani. Mi nastavljamo da živimo u Prištini. On nastavlja da radi u "Rilindje" u ekzil. Mi, ja sa sestrom, ja sa sestrama, bratom i majkom nastavljamo da živimo u Kosovo. Velikim poteškoćama naravno, ali ne obič... znači osim toga što nama nedostaje otac to je dodatak, ali mi ostali živimo tu i tamo kao što je živela naša generacija u ono naše doba u Kosovo. Sećam se moje majke i njene drugarice kako su se šetale od radnje do radnje da bih pronašli nešto na sniženje ili nešto jeftino da se kupi. Mislim da je ovo bilo iskustvo mnogobrojnih porodica u Kosovo na ono vreme.

Drugi Deo

[Ona nastavlja govoriti priču sa prvoga dela]

Garentina Kraja: Paralelno sa ovim, ovim stvarima koja se razvijaju u mojoj porodici kod mene u kući desilo se neka obnova recimo, pa možda i nije obnova nego uspostavljanje moje generacije. I ovde ulazi jedan značajni deo moga života, u početku sa katoličkom crkvom u Kosovo, koja u to vreme je počela da se održavaju razni kursevi na engleskom jeziku, italijanskom. Katolička crkva je bila u našem naselju i često puta mi smo otišle na vanškolsku aktivnost. Oni su posle počeli da nama pomažu, na izdanje jedne novine, jedno slično ali ja ću je nazvati novinom, danas je nazivam petparačka novina, na ono vreme nazvali smo je novina jer nismo imali nešto bolje... u njoj smo pisali

tu i tamo, ako ih danas pročitaš izgledaju kao pismeni sastav, kompozicija. Ali i to je pomagalo da se stvara jedna zajednica, jedna zajednica odgovorna, jedna vanškolska aktivnost.

Za to što ja sam naučila bila engleski nadala sam se da sam naučila engleski jezik u Americi, kada sam se vratila ja sam pokušala da otvaram jedan mali kurs za druge, da bih drugima naučila engleski jezik. I sećam se u jednoj adaptiranoj učionici unutar crkve, grupa, se sastavlja i realno probali smo da učimo engleski. Istodobno ja sam probala, znači ja sam bila deo jedne široke grupe ljudi, faktički manji u početku, to su ljudi koji su oživeli "Postpesimiste".

"Postpesimisti" su bili, jesu, počeli su recimo, njihova suština je od počela kod kuće Nora Hafizademija. Nora je bila jedna cura sa našeg naselja, koja je studirala Medicinu u to vreme, ne faktički bila u srednjoj medicinskoj školi i nemam ideju ili kako, ali Nora je imala te kontakte sa... ljudima u inostranstvo. I sećam se lepo da u početku nas su pokupili u njihovom stanu nas grupno. Bez neke jasne ideje znači, ali jedna ideja *network*, jedna mreža mladih, koji su bili posebni u to vreme imali su sve petice, ili su bili deo ekstra kurikularnih aktivnosti, u raznim poljima i načinima u Prištini.

Na tom skupu bio je i Petrit. Ja, Petrit njega nisam znala do toga momenta. Mada mi smo bili u istoj školi, bili smo u "Dževdet Dodi"... ili možda je bio i prva godina u "Dževdet Dodi" i nama nije nam bila prilika da se sastajemo malo bolje. Ali mi smo se tu sastali i otišli smo dalje od Norine kuće. I možda može i Petrit da daje više detalje kako je ovo bilo da smo prešli iz Norinog stana u njenom stanu, i oživeli su "Postpesimisti".

"Postpesimisti" su bili, njihova ideja je bila da se stvara jedna grupa mladih po državama ili tadašnjih Republika Jugoslavije i da menjaju, kao jedan novi forum diskutovanja, da menjaju međusobno iskustva za rasturanje Jugoslavije, realno i šta kroz čega prolazi naše društvo tokom ovoga rasturanja države. I istodobno da se proba da unutar njihovim zemljama da se stvori masa za kritike. Sada nama niko nije rekao šta treba, koju aktivnost možemo da razvijemo kako bih mogla da se stvara ova masa kritike. I danas ja ne bih mogla da kažem da smo nešto znali da mi stvaramo tu masu kritike, ali mi smo otišli realno mi smo pokupili ljude koji su bili oko naših grupa, da ne bih rekla klika. Jer danas ima klika pod negativne konotacije. Ali u ono vreme bile su samo grupa sa kojima mi smo se družili, sa ljudima koji su bili deo nada ili su bili deo grupe za recital u "Dževdet Dodi", ili su bili angažovani u omladinskom forumu.

Znači ljudi koji su došli i koji su voleli da se angažuju. Sada vidite, za nas koji smo doživeli paralelni sistem i koji smo doživeli breme od ne zaposlenja roditelja, rasturene porodice su kao rezultat političkih okolnosti u Kosovo, ovim opterećenjima situacije, policije, segregacije, jedno smernim ulicama realno... "Postpesimisti" bili su kao jedna sredina, između ove stvarnosti i MTV. Mi u ono vreme približno u ono vreme, u našim kućama imali smo satelite i bili smo, mogućnosti su bili da pratimo muziku i pratili smo i druge različite emisije. Naravno mi nismo mogli da se obučemo kao naša generacija, jer nismo imali uslove ali i mi smo pokušali u koliko smo imali da izgledamo lepo, da nekako dajemo neki pogled jedne generacije. Znači, da idemo sa normama i koracima kojim ide društvo ili naša generacija van naših granica, našeg Kosova, i preko granica Jugoslavije, preko ovoga rata.

I danas ja se divim, kako smo mogli da živimo tako na dva paralelnih sveta. Ali možda "Postpesimisti" bili su ona sredina koja je nama pomagala, za to što tu smo se pokupili tu i tamo približno isto poreklo, mada iskustva radikalno drugačije. I verujem da smo mogli da svatimo koliko su bile različita iskustva kada smo sedeli jedan pored drugog, tamo unutra mi smo se samosvest ili da ne baš svi nismo imali

isto iskustvo, ne baš svaki zna šta se dešava, ne baš svako od nas gleda isto u istim stvarima. I možda baš ovo je nas homogenizovalo na neki drugi način, pomagalo je nama da ona grupa bude grupa koja pomaže i sluša mišljenja drugih. Nije uvek bilo lako. Za mene je bilo pretežno teško, da sednem u neku sobu prekoputa, pored ljudima iz Srbije na primer. Imala sam predrasude za njih, i ja sam njih krivila što su se meni dešavale meni lično, da lično u mom životu.

Bile su teške uslove da se školuješ u takvim uslovima u Kosova, bez knjiga, samo kada su nam diktirale, i posle uzajmljene. Knjigu na primer, knjigu Albana pre podne, posle podne ja da bih mogli da rešimo zadatke ili da rešimo zadatke grupno da bih mogli svi da delimo jednu knjigu. Bilo je teško za mene da se preskoče ova dnevna lična iskustva da bih bila bistroumna pored mojih vršnjaka koji su dolazili iz Srbije. Mislim, kada ih imaš u isto vreme, mi smo njih angažovali o stanju u kome smo mi doživeli u Kosovo i naravno ovako je bilo sa obe strane. Ne baš svaki je bio kriv za Miloševićevu politiku i na ovoj osovi mi smo gradili iskreno mi smo gradili u duhu "Postpesimista".

Neko mišljenje imati, mi smo stvorili možda jedan paralelni univerzitet sa ovim paralelnim univerzitetom, paralelnim u kojim smo živeli sami koji je nas naučio da živimo da čuvamo sebe i da budemo budni, da čuvamo sebe i da otvorimo oči za u buduće. Znači bila je ideja da sa "Postpesimistima" da se proba projektovanje jedne budućnosti gde se završila rat ili tamo gde rata ne bude. Nada za nas u Kosovo je bila kao neće biti, za naše vršnjake u Bosni, rat se događa. Oni kada su dolazili da se sastaju, sećam se jedne grupe iz Tuzle. Tuzla u ono vreme nije bila deo rata. Sećam se i razmišljam, znači kako smo njih gledali sa velikim bolom i razmišljali smo da li ćemo i mi imati istu sreću.

Naravno da njihovu sreću imali smo i mi, ali u ono vreme nismo znali mi. I pokušali smo da uradimo probu da se radi na svakom načinu i da se razbije ovaj *status-quo* paralelnog sistema, i školovanja koji zaista bilo je teško da ideš svakoga dana i da ne znaš šta ima da se dešava sa tobom sutra. A sutra u našem rečniku nije postojalo. I istodobno recimo kako je bilo potrefilo vizionare koji su doveli "Postpesimiste", imati jednu prostoriju sigurnu, danas možda *safe* da se kaže jedno *safe space* [sigurna prostorija], gde smo mogli da idemo svi *backgroundi* [porekla] raznih i da se diskutuje otvorenim mozgom jedan sa drugim.

Unutar ove grupe znači mi smo bili privilegovani od ostalih za to što u ono vreme u Kosovo nije se, niti se putovati nismo stigli da idemo u raznim konferencijama van zemlje. I u ovom aspektu bili smo privilegovani. Ali istovremeno mi smo probali da ona iskustva koja ih imamo i koje tek steknemo, mi smo vratili u Kosovo, bilo preko petparačkih na koje smo mi izdavali mi "Postpesimisti" koje smo mi pisali, bilo preko naših različitih aktivnosti možda i samosvesnih. Ludi sa onoga vremena, izložbe razne za koje smo se namučile ili vrsnim koncertima, su počeli podrškom. Naravno, mi nismo imali fondove, osim uplate jednoga koordinatora i jedne kirije.

Za novinu, sećam se ja i Zana Ljuci, otišle smo od vrata do vrata po biznisima onog vremena koje su tada bile, oni koji su imali albanske vlasnike, da njima tražimo po deset maraka kako bih pokupili sredstva za izdanje petparačkih lista. Normalno bilo je nam potrebno imati sredstva za izdanje. Mi nismo bile plaćene ali potrebne su nam bile sredstva da bih mogli štampati novinu. Danas ako vidiš glavnu stranicu "Postpesimista" osetiš da je bila kreativna. Jehona često puta je dizajnirala. U većini njih mi smo sa protagonistima znači, sami smo pisali, sami smo slikali, sami.... Pa mnogo je, i često kažem, stanem i razmišljam kako je to bilo moguće, tolike vole, toliki entuzijazam, imajući u vidu sve što je bilo događaja oko nas, imajući u vidu ovaj *status-quo*.

Možda je bio jedini način koji nam je omogućilo nama da opstanemo unutar ovih okolnosti. Ovo znači, ovu aktivnost malo više podržali smo da živi sve do '97, unutar "Postpesimista". "Postpesimisti" su bila naša druga kuća. Bila je grupa, klub debata, bio je klub gde smo mi pisali, gde smo mi učili dinamike unutar grupe, grupa koja nas je družila sa drugarima i najboljim drugaricama. Ja danas još uvek, do današnjeg dana, moje društvo je određena od "Postpesimista" i oni su mene formirali, kao čoveka, formirala me kao iskustvo i od onih ljudi koji su bili oko mene tokom ovih godina do '90-tih.

Aurela Kadriu: Koja je bila priroda onih vaših radova koje ste vi pisali, izdanje u javnoj novini?

Garentina Kraja: Petparačka novina (smeje se). Bile su različite. Ja... jedna mislim da je bila na primer, jedan broj je bio posvećen sceni Prištinskog roka u Kosovo. Pisano je za raznovrsne grupe u ono vreme, različiti bendovi koji su vežbali u teškim uslovima. Naravno, ali za nas je bila ideja super samo da postoji i živi rok preko ovih aktivnosti. Mi smo zvali ljude u intervju, bilo je intervju sa bend ima, pa zatim bile su intervju sa umetnicima koji su proizvodili umetnost u ono doba. Izložba, bile su vrsne izložbe. Znači dobiješ neki utisak ako prelištaš "Postpesimista" danas, da je bilo neki dugačak jako žilast period, veliki umetnički život u Prištini za vreme paralelnog sistema a faktički nije bilo tako.

Ovo je bilo samo zalaganja mnogo skromna za jedan život, jednog glavnog grada ili jednoga grada. Ali za nas je bilo možda mehanizam da opstajanja. Mi smo bili, znači unutra zajednice koju smo pokušali da je podržavamo, da podržavamo pozitivne stvari koje se događaju unutar zajednice. Istodobno da pokušali smo da ojačamo ime "Postpesimista". Ime koje, neću da kažem individualno za nekoga od nas, jer naravno mi kao deca nismo imali takve ambicije... ne sećam se ni jednog od nas, a možda je bila neka unutrašnja ambicija u grupi, ali ne sećam se da je bio neki od nas i razmišljao je deset godine unapred i šta će da bude sa nama.

Realno rečeno za nas, meni i danas mi se čini da one članakove bile su jedan mehanizam da se pravi rezistencija *status-quo*, da se razbije ovaj *status-quo* i da se ojača jedan glas za alternativu u Kosovo, za šta mi nismo isto mislili i ne svi nismo bili opisali iste vrednosti a koje su bile opis naših roditelja. Ovo ne znači da smo mi stvorili političku alternativu u ono vreme, ali kao što sam rekla, mi smo stvorili jedan prostor gde svi smo se osećali ravnopravni, i svi smo se osećali slobodni na diskusije bez predrasuda nadam se jedan za drugog, za iskustava jedan drugog.

Aurela Kadriu: Da li je bilo izveštaja za neko ubistvo koja se desila tada u ono vreme?

Garentina Kraja: Da. Mi u stvari, sećam se, kada smo porasli bilo je konkretno ubistvo Armenda Dacia. Armendi... Armenda mi smo poznali. Bio je mladić iz Prištine. Mi smo ga znali svi članovi naše grupe. Možda ne lično ali znali smo ko je taj. Poznali smo i njegove drugare. I kada su ubili Armenda, ubijen je jedan od naših, realno i videli smo da se približio rat, i rat je naš sada. I to smo uradili, da smo izlazili sa crnom trakom u novini, ako ne pogrešim sad. Posvećen je njemu taj broj, kao edicija Armenda Dacia, jer smo se tako osećali. Nje da nisu se desile stvari, da nije bilo ubijanja i drugih, ali ovo je nas dodirnulo duboko realno ovo je dodirnula našu zajednicu. I mi smo se samo svesno mislili za rat i osetili smo da rat je blizu i svaki od nas sada je u nišanu.

Nakon ovoga izveštaja za Armenda, bilo je još jedna izjava za jednu ručnu granatu koju smo bili pronašli pored vratima "Postpesimista". One kancelarije su bile danas gde se nalazi "Strip Depo", tu su bile kancelarije, kancelarija "Postpesimista". I nakon toga mi smo ako ne grešim sa Jehonom, da sa Jehonom, mi samo što smo pogledali nazad i videli smo jednu ručnu granatu. Posle ta ručna granata, ona slika realno bila je u glavnom listu "Koha Javore", isto je bilo kao prijavljene. Jer u to vreme mi

smo saradivali sa “Koha Javore”. Počeli smo da šampamo i mi kao njihov dodatak. Mi ponovo isto, skupljali smo novac jer za to šampanje potreban je novac i to je bilo kao suplement, kao anek “Koha”.

Ali znači ništa nije se promenilo osim toga sada počeli smo da primenimo *mainstream*, znači izašli smo iz jedne petparačke novine koja se delila po kaficima, po školama, počelo da se prodaje kao anek jednog političkog lista. I da delimo naše iskustvo za koje smo mislili da je drugačije od... i da ojačamo glas našoj generaciji koja u stvari nije bila ni generacija naših roditelja, ali nije bila ni generacija roditelja novine “Koha Javore” u ono vreme. Bila je jedna generacija potpuno nova koja je dala glas preko “Postpesimista”, zahteva i ostalih čekanja. I ovo znači zapamtim kao dva zadnjih događaja, recimo iz novine.

Sećam se, kada smo počeli i mi da rastemo, ali kada se otežala situacija u Kosovo, Armenda Dacia i kada smo nailazili na ne eksplodiranu granatu blizu zidova kancelarije “Postpesimista” u Prištini. Ja nisam, znači ‘96-te sam završila, kako ispadne ‘96-te mi smo završili, ili ‘97-me faktički mi smo završili srednju školu. U ‘96-toj, samo što je počelo da se komunicira sa Albanijom malko slobodnije. Znači dozvoljava se da se ide sa Jugoslovenskim pasošem da se putuje za Tiranu. I sada kada već su se menjali odnosi, moj tata radio već u “Rilindje” na egzil, mi razmišljali smo da se ponovo ujedinito kao porodica. Da idemo, da živimo u Tirani, nakon četiri godina kojih smo živeli odvojeni, odvojeni jedan od drugog.

Ja otide... mi svi smo otišli u Tirani. Znači tada bili smo odrasli za školu pogotovo svih u porodici. Meni je pripadalo kao gimnazijalka da idem. Uvek ono sa nekim *separation anxiety* [strah od odvajanja] iz Kosova. Otišli smo. Išla sam u gimnaziji “Sami Frašeri” u Tirani. Jedan svet komplet drugačije, sa nekim problemima sasvim drugim. Sa velikom predrasudom za Kosovo, velikim predrasudama, šta može biti. Kao neko koji je bio političko emancipovano, mogu reći da mi je bilo dosta teško kao početak dok nisam svatila ovu realnost, za to što Albanija sa kojom ja sam porasla, bila je Albanija mojih ujaka, bila je Albanija koja... i Albanija TVA-je⁵. Izmišljena u mnogo romantičnoj terminologiji za Albaniju kao otpor prema Jugoslavije možda i koja mojim roditeljima je imponovana ili nama svima je bila imponovana da se živi. I znam da je bilo u meni jedno razočaranje, veliko razočarenje... ona večer....

Mene lično “Postpesimisti” su me naučili da svatim perspektivu drugome, jer nisam ja, uvek sam bila otvorena prema onoj perspektivi. Delimično zbog okolnosti u kojima sam ja porasla i političkim opterećenjima koje su mene formirali prije vremena, prije nego da je uticala škola ili ulica. Pomagalo je meni da svatim perspektivu drugoga i to me pomagalo da budem politički emancipovana, i politički obrazovana. I nisam imala ni jednu sekundu dilemu šta se ovako dešava u Kosovo što više sam ja porasla, u toliko više sam svatila koliko je ne izdržljivo stanje u kojoj smo se nalazili mi.

Jedan opis o pitanju Tirane, znači iluzije kada su mi se polomile za Albaniju. U ‘96-toj kada smo mi bili, znači kada smo se sastajali sa ocem u granici između Albanije i Makedonije, i mi smo nastavili za Albaniju, sećam se negde kasno noći ja sam se budila i bili smo tamo ko Drača tako mislim. I dan danas ne mogu da skinem ono razočarenje iz moje glave. Sve okolo nije bilo ništa. Znači sva ona idilična ideja za Albaniju, Albanija, utopija mojih roditelja je razbijena za desetak sekundi onim

⁵ Radio Televizija Albanije [*Radio Televizioni i Shqipërisë*], u to vreme nije imala signala ili tu i tamo videlo se slabo u ravnici Dugadjinija. Kasnije ovaj kanal moglo se videti preko satelitskih antena.

pejzažem Drača, sažaljivo stvarno. I dobro, međutim zbog porodičnog sklapanja, zbog potrebe da budemo pored oca, mi smo odlučili da napravimo ovaj korak i znači da idemo i da živimo u Albaniji.

Godina, i prvi semestar bilo je previše teško za mene. Reko zbog naših predrasuda koja mi imamo mi videli smo u školu. Nije, nije da nisam probala da se integrišem, nije da sam bila otporna na integrisanju, ali nije bio moje prirodno rodno mesto. U Kosovo imala sam moje vršnjake koji su se osećali kao ja, misli su imali isti kao ja, možda smo mi doživeli isti slučaj isto kolektivno. I ako smo imali različita mišljenja, mi smo bili homogenizovani tokom ovih godina u Kosovo. I činjenica, ja sam se osetila kao da sam se udaljila od jednog mog prirodnog dela. I naravno da "Postpesimisti" da su bili jedan veliki deo toga onog osećaja.

I nakon jednog teškog semestra u Tirani, naročito u matematici, o Bože, i sa biologijom, ali naročito sa matematikom, ja sam se vratila u Kosovo, i tu sam nastavila drugi semestar u Prištini, u "Dževdet Dodi" ja sam se vratila školi. Ja i sestra... i ona bila mnogo.... Ja dan danas divim se mojim roditeljima. Ja sada imam jednu ćerku, ima pet godina i razmišljam da li bih mogla u onim okolnostima u kojim smo živeli tada, u okolnostima u kojim se nalazilo Kosovo tada, da li bih mogla ja da je ostavim, da ide da živi negde drugo, na jedno mesto koji ide u pravcu rata? Garantujem da ne bih. Ne mislim da bih imala srce.

Ali majka je mnogo verovala u nas. I otac je znao da neki način došlo je vreme ove naše generacije da se izvrše izmene u Kosovo. I dozvolio me je da ja dolazim. I tako ja i sestra, mi smo živeli u Ulpijani. Same. Otišle smo povremeno u Albaniji. Iskreno rečeno, moji roditelji malo su znali čime se ja bavim. Naročito posle 1. aprila 1997.godine. I onako, oni su bili u Tirani u jedno vreme velikih i teških promena i ne reda, civilnog nereda tamo posle urušavanja piramidalnih scena. Tako da, mi u Prištini, oni tamo. U oba mesta, realno rečeno ratno stanje. Tamo u Albaniji stanje civilnog rata, u Kosovo ojača se srpska represija. Tako da od nas ni jedan nije bio na sigurnom. Ali ja verujem da moji roditelji, jedan od razloga što su nama dozvoljavali nama da idemo, oni nisu ni sami znali tačno čime ima da se suočimo.

[Ovaj deo intervjua je realizovano 17. maja, 2017]

Treći Deo

Aurela Kadriu: Da li možeš da nam govoriš samo malo o prirodi vaših aktivnosti koja je pokrivala udruženje "Postpesimista"?

Garentina Kraja: Znači tu je bilo, tu su se proširile aktivnosti. U početku bilo je skromnije, znači konsultovali su samo o našim sastancima sve dok se nije konsolidovala grupa. Ima više forma na kojima je konsolidovana grupa. U glavnom svi smo se angažovali, znači prvi krug, ja sam spomenula Petrita posebno, da dovedemo ljude za koje smo mislili da su lideri svojih zajednica, bilo dobrih đaci u svojim razredima ili aktivne ljude koje smo videli, ili ljudi koji su bili angažovani u školskim aktivnostima, ili recimo "Sami Frašeri" ili iz "Dževdet Dode" u tom slučaju.

U početku naše aktivnosti bile su u grupama. Bile su sastanke koje smo mi održali sa premisama "Postpesimista" kao organizacija. Zatim jedna od prvih stvari koja smo mi uradili bilo je štampanje petparačkih novina, koja kasnije je dobila formu jedne novine koja je izlazila jednom mesečno, znači svakog meseca mislim da smo izdali novinu "Postpersimista". Imali smo i druge aktivnosti. Često puta

smo organizovali kako da kažem *dance parties* [sedenja i igranje plesa], ali malo više su bile kao... nisu bile samo *dance party* nego je bilo i cilj da se skupljamo, bio je i jedan bend sa onih vremena. Ljudi koji su svirali, ljudi sa naše generacije koji su pravili muziku, da se skupljamo i da slušamo njih. I organizovali smo nešto, neku aktivnost oko njih.

Zatim, kasnije kada su počeli stvari da budu formalne u "Postpesimista", kada smo počeli imati koordinator... mi smo bili izabrali koordinatora koji je zaista koordinirao u raznim aspektima organizacije. Onda mi smo bili još više formalni na organizovanju ovih aktivnosti i na ponuđene istih i preko okvira članova "Postpesimista". Na aktivnostima, konsistentno je bio putovanje van zemlje, znači kao u formi raznih sastanaka koje smo održali sa "Postpesimistima" koji su dolazili sa svih strana bivše-Jugoslavije. I ovo malo više, su davali formu našim aktivnostima unutar Kosova i van Kosova, kao uvek spremni za dodeljivanje naših iskustva sa našim vršnjacima, iz Bosne sada se setim oni tada su bili u ratu...

Zatim, sa našim vršnjacima u Srbiji, ne neko iskustvo, i često puta ne baš prijatno, ne mnogo, to je moje mišljenje. Ne sećam se da smo imali nekoga iz Makedonije, možda se ne sećam. Možda. Ali u glavnom, ove su bile dve glavne grupe i normalno grupa iz postpesimista u Hrvatskoj koji su bili dobro organizovani. Kada smo putovali van zemlje, znači mi smo imali različita *workshopa* [radnje] sa ljudima koji su bili naši sponzori za naša putovanja. Često su bili, naša finansijska podrška kao organizacija, bila je iz Norveške, njihova udruženja, ne država... udruženja dobrotvornih aktivista koji su cenili dijalog među etnički u okviru bivše-Jugoslavije. I ove aktivnosti koja su se događale van zemlje, bile su, osim dijaloga između grupama, bile su i razni načini tretiranja koja su hteli da ostvaruju poverenje između različitih zajednica, između "Postpesimista" različitih mesta.

Aurela Kadriu: Da li možeš da nam opišeš da li si bila koji put deo bilo kojeg putovanja? Ovih...

Garentina Kraja: Da. Sećam se bila sam u Austriji, bila sam u Norveškoj sa "Postpesimistima". Učestvovali smo, zatim kada se proširio program, kada smo počeli da učestvujemo po letnim školama. Mislim da smo bili sa Jehonom, da zajedno smo bili u Kreti u okviru letnjih škola. Bila su dva tri putovanja znači, tako da su mi drage i jasno se sećam. Bile su, znači seminari. Ne mogu da se sećam u detalje ali bile su, iskreno da kažem imali su društvene aspekte koje su nama omogućili da razbijemo ono....

Osim činjenice da mi smo govorili realno za onaj život koji živimo u Kosovo, ove aktivnosti su omogućili da vidimo ljude preko, da vidimo ljude kao ljude... preko onih tovara kojeg smo mi svi osetili samo što smo znači, Albanci, Srbi, Bošnjaci, u ono vreme. Pa ne mogu da se setim specifično znači šta je bilo, osim debata koji su bili često osetljivi i možda su završili plakanjem... i druge aktivnosti ne mogu da se setim.

Aurela Kadriu: Da li se sećaš procesa putovanja iz Kosova pa do mesta gde ste stigli?

Garentina Kraja: Da sećam se. Ponekada kada smo putovali znači, ja se sećam da često smo putovali autobusom naša putovanja su bila, pa i sa avionom. Kada smo putovali avionom, u koliko se sećam mi smo otišli preko Beograda. Nikada nisu bila dobra iskustva. Znači često su nas pitali, znači i mi smo se plašili sada ima da nas uzimaju na odgovore što... "Zašto? Ko smo mi? Zašto idemo? Koji je cilj naših poseta?" I za uvek ostane... ja, sada rat se završio već 17 su godina, ja odbijem da idem u Beograd i ne tražim mogućnosti da idem u Beogradu jer imam loše iskustvo onoga prolaza preko Srbije za transport. Uplašena, ne da se nama nešto specifično desilo, ali ima, uglavnom plašim se.

Aurela Kadriu: Šta je bilo sa vama nakon “Postpesimista”?

Garentina Kraja: “Postpesimisti” znači, “Postpesimisti” ja ne pamtim kako sam se razvela, kako sam se razvela od “Postpesimista”, jer u stvari mi više nismo bili formalno, nismo bili deo jedne organizacije. I mi smo napustili mesto mlađoj generaciji. Ali na šta se sećam jest da ja 1996 kada se otvorila komuniciranja sa Albanijom, naša porodica je videla tu mogućnost za nas da se mi opet da se vratimo i da živimo zajedno, majka i otac znači, da budemo skupa i da mi idemo u Albaniji da živimo. Ovako je ovo bilo 1996.

I krajem školske godine otišli smo tamo kod njih. I ovo za mene je bilo recimo prekid sa “Postpesimistima”. Zašto nije mi se činilo kao formalni rastanak za to što “Postpesimisti” su mene odredili društvo, meni su odredili ljude koje sam ja imala i nastavljam da ih imam kao ljudi jako bliski u mom životu. Ne znači da se mi slažemo. Danas mi smo izabrali različiti putevi, ali u prkos svega to su ljudi sa kojima ja nastavljam da kontaktiram, nastavljam da budem deo njihovih veselja i njihovih nevolja. Tako da, ja nikad nisam osetila da sam se udaljila od njih... jesam se ja udaljila od onih aktivnosti “Postpesimista”, ali ne od one mreže kao što je bila.

I mi smo otišle u Albaniji, sa roditeljima, znači, moje tri sestre i brat. I počeli smo da živimo u Tirani. Počeli smo da idemo u školi. Ja sam bila u srednju školu. Znači četvrtu godinu ja sam nastavila u Tirani u septembru, sa velikom tugom, znači sa poteškoćama za integrisanjem u Albaniji. Imala sam dr... vidite ona Albanija, znači koju smo mi našli u ‘96-toj bila je sasvim obrnuta od one Albanije za koju ja sam slušala od mojih roditelja, od mojih ujaka, i naročito od moje majke. Bila je sasvim druga Albanija. Sećam se prvoga pogleda, bili smo u okolini Drača. Tamo do Rinasa, kada smo se probudile, znači moj otac je došao da nas uzima u granici sa Makedonijom, kada sam se budila videla sam Drača, okolina Drača, tamo nije bilo ništa. To je prava pustinja.

I bilo je stvarno užasno, kako smo mi sanjali Albaniju, ili kako smo mi gledali Albaniju preko onih ilegalnih antena koje smo napravili, posebne napravljene da bih se moglo videti valovi ATV-je tokom Novogodišnjih programa. Bilo je sasvim drugačije i ovo je bilo moje izvanredno razočaranje. Sada Tirana, naravno bilo je jedna mala grupa kosovaca koji su već bili u Tirani, i jedan od onih ljudi koji je bio u Tirani u sto vreme sa mnom a to je Zana Nidža, znači ona sa koja je bila deo “Postpesimista” u Prištini.

I obe smo pohađale u “Sami Frašeri” kao, kao da nastavljam četvrtu godinu studiranja, te škole u Tirani. Nismo se potrefile u istoj učionici. Ona je bila u jednoj drugoj učionici, ali u istoj školi I za mene integrisanje u Albaniji je bilo delimično... jer ja sam otišla misleći da smo tu i tamo isti ljudi, isto društvo a to je za mene bilo veliki slom. Na prvom semestru ja sam imala poteškoće, kako da stvorim novo društvo mada oni đaci su se jako lepo pronašli prema meni ali naravno da je bilo predrasuda od nastavnika. Sigurno da sam i ja imala moje predrasude i ja sam na njih projektirala.

Za mene je bilo bez misleno kako na primer nastavnica sociologije je opisala situaciju na Kosovo kao “teroristička situacija”. Tada već su bile počele ona delatnost, gerile, po Kosovo. I istodobno ja sam videla i još jedan drugi aspekt Albanije kojem ja nisam se ranije izlagala. I ona je bila nastavnica sa albanskog jezika koja mene je molila kada sam dolazila u Kosovo, da joj donesem knjiga. Prevodi sa “Rilindje” koja su bila prevedena na primer od autora Gabriela Garcia Marquezit, literatura stranih pisaca koja u Albaniji je bila zabranjena. I oni su bili, znači u ‘96-toj, bili su jako žedni za takvu svetsku literaturu.

I ja sam koristila biblioteku moga oca koju smo imali u Prištini, kad god sam putovala između Prištine i Tirane, da joj uzimam knjige koje su prevedene u “Rilindje” i da ja ponesem mojoj nastavnici albanskog jezika. Naravno bilo je i teških momenata naročito oko jezika kako sam ja govorila, više puta desilo se da ih ne razumem. I u opšte ovakve stvari su mi napravili onaj osećaj da mi se stvarno ne živi u Tirani. I zamolila sam oca da me pusti i da se vratim. Znači, mi smo došli za Novu Godinu i zamolila sam njih dali mogu da se vratim i da živim u Prištini sa sestrom, Arzanom.

Došli smo. Dozvolili nam roditelji. Ja... Situacija realno rečeno i u Prištini i u Tirani bila je ista, stvarno haotična. U Albaniji u to vreme počelo je bilo onaj pad piramidalnih scena. I tamo su očekivali nered. Naravno nikome nije bilo na kraju pameti da će biti nereda sa premerima rata jednog civilnog rata u Albaniji. A u Kosovo bilo već jasno. Počeli su bili atentati, počeli su sa bombama. Počeo bio atentat, bilo je na... ako ne pogrešim prema serbskog rektora u Univerzitetu Prištine.

I posle bilo je jedana bomba koja je bila bačena u izbeglice koji su bili došli ako ne grešim iz Hrvatske na Kosovo. Ali nije bilo žrtava, ali međutim bilo je početak, počeli su manjim akcijama, male delatnosti, gerila, po Prištini i na drugim delima Kosova. Počeli su ubistvima po granicama, ufatili oružje, oduzimanje oružja. Znači, već videlo se da nešto ima da bude. Znači nešto se događalo na dva zemalja.

Onda, “Koha Javore” gde sam ja počela da radim kao deo “Postpesimista”, počelo da se govori da će da se vrati u dnevnu novinu. Ovo je početak i kraj ‘96-te, početak ‘97-te. Već su počeli treniranja mladih novinara koji će da rade u novinama. I imajući u obzir da ja potičem iz jedne porodice... od oca novinara, smatram da je ovo bilo privlačno. Znači, činjenica da sam videla šta je značajno za jedan medijum, pa i za činjenicu da sam bila deo toga, da rastem na jedno mesto koje ide prema ratu, imala sam na umu vrednost vestima. I mi smo pratili, od prilike od ‘89-te ja pamtim sebe slušajući vesti.

I ako nisam imala nameru da postanem novinarka, i ako to nije bilo moje stručno imenovanje, ja imala sam ljubav za pisanje članaka, manje više. To me pratilo tokom celog vremena dok sam porasla. I videla sam kao jednu dobru mogućnost. Mogućnost da dobro izveštavam da idem i da nastavljam da vodim intervju sa ljudima. U početku, znači “Koha Ditore” počela, mi smo se vratili u Prištini, “Koha Ditore” počela sa radom... ja sam nastavila sa srednjom školom u “Dževdet Dodi”, i vratila sam se mom razredu nakon jednog polugođa.

Bilo je težak povratak za to što nisu mi... nisu hteli da mi priznaju prvo polugođe kojeg sam ja pohađala u Tirani, ali zbog rigoroznosti škole “Dževdet Dode” meni je trebalo da naučim sve one lekcije koje su oni učili na prvom polugođa. Da učim te lekcije i da polažem na njih tokom drugog polugođa. Bilo je teško u tom polugođe imajući u obzir da sam već počela da se anagažujem u “Koha Ditore”. Nisam ni jednom bila odsutna, činjenica da sam pronašla radno mesto mada retko ko je tada mogao da nađe radno mesto u to vreme na Kosovo. Nisam... ja sam nastavila da pratim lekcije, da učim. Dala sam svoj maksimum da budem dobar učenik, da nastavim da budem dobra.

Sećam se na ono vreme, nama je predavao matematiku profesor Mikel Demajn, i bez obzira na uslovima rada profesor Mikel bio je mnogo založen da napravi od svakoga od nas matematičare. Sećam se sebi sa breme problema koje smo mi imali, sa onim teškim kolebljivom stanju i bez... znato teško je bilo, Mikeli... ja sam otišla u kurs matematike, i probala sam da rešim zadatke prema knjizi Bogoslovena prema kojoj smo mi morali da rešimo zadatke iz matematike. I mi smo radili i na kraju završi četvrtu godinu.

Ja kažem, od 1. aprila '97-me ja sam počela da radim u "Koha Ditore". Bio je manje više jedan ambijent sličan po put diplomiranje od "Postpesimista" u "Koha", "Koha"... znači ukoliko je bilo ako se desilo diplomiranje u "Postpesimista" negde, onda dogodilo se manje više u "Koha Ditore". U "Koha Ditore" bila sam okružena sa istim, manje više sa istim ljudima koji su bili u "Postpesimista", Fisin, Ilberin, naročito ona dvojica. Zatim upoznala sam Benija, inače Nebi Qena. I od 1., realno on u leto '97, on se vratio iz Engleske. Ja sam već počela da radim, pratila sam onih događaja, kulturnih događaja do kasno, tamo do oktobra meseca '97.

Oktobra '97, ili u septembru, septembar–oktobar, i ja i Beni počeli smo da izlazimo na terenu. Ovo je bilo za mene... ja sam dete koji je porastao u Prištini, ali ni jednog trena nisam bila takva da nisam znala kako se živelo na drugim delima Kosova, moji ujaci su živeli u selo. Da oni su živeli u Dukađini, ljudi koji su imali plodnu zemlju. Navela sam i više puta, oni su bili ljudi praćeni, znači nije bilo da nisam znala i nisam imala znanja... šta se događa u našim selima. Ali, međutim kod dede, mojih ujaka nisu se suočili sa neimarstvom sa kojom su se namučili u septembru '99-te kada sam ja otišla u...

Znači, septembar '97, ili oktobar '97... u stvari ja sam tada imala urednike, način kako je tada bilo "Koha" strukturirana, mi smo imali reditelje ljudi koje smo poznali ranije. Znači, jedna generacij: Veton, Veton Surroi bio je glavni urednik "Koha". Naši urednici su bili: Ilber Hisa, Baton Hadžiu, Dukađin Gorani, Agron Bajrami. I jedan veliki deo je bio da pravi novine, da prevodi razne i pune stvari. Mi tu smo naučili da je bilo *learning by doing* [učimo radeći], znači mi nismo imali formalno učenje.

Ja sam registrovala pravni sa nadom da ću da završim. Otišla sam u Pravnom u ono vreme je bilo škola-kuća u Velaniji. Ali, strukturiranje je bilo u početku za novinu su uzeli recimo samo prevode... nije imalo novinara u terenu, bilo je u toku konsolidovanja. Znači puno korespondente po raznim selima i gradovima Kosova. I jedna grupa mladih koji su radili u Prištini, novinari ne školovani ali i politički ne farbani, ljudi koji su bili u glavnom orijentisani ka razbijanja status-kuoa. Sada, ostala sam tamo ka pitanja Startrga.

U septembru '97 bilo je prvi put, znači oko onih vremena kada mi smo dobili hrabrost da izlazimo na terenu da vidimo stvarnost, kako se živi u Kosovo. I prva stanica je bila u Stantrgu. Ni danas ne znam, zašto smo mi otišli tamo. Možda je bilo za to što smo bili radoznali da otkrijemo, da znamo, od velike radoznalosti da vidimo kako se živi na jednom mestu... mi ranije ili u najmanjoj ruci mi smo tretirali kao mesto od velike ekonomske vrednosti u našoj zemlji bila je "Trepča". I kada smo otišli znači, kao ljudi koji nismo bili mnogo upoznati sa svetskom literaturom, ali kao ljudi koji su identifikovali ne imućnost možda sa Miđeniem, njegove članke za ne imućnost Miđeni... Miđeni nama je pomogao znači da pišemo, znači ono stanje kojim smo se suočili.

Mi '97, otišli smo u Stantrg i tamo smo se sreli sa porodicama i sreli smo porodice koje recimo imaju egzistenciju ili na nedeljne dane, deo brašna, ulja i samo to su imali u dispoziciji. Ovo za mene je bilo realitet kojeg ja nisam videla nekad u Prištini i koja nije reflektirala u tadašnjoj novini "Bujku", ili i nije bilo deo diskusija u Kosovo, ne u Kosovo... makar u onim u kojim sam ja bila prisutna i one koje sam ja poznavala. Mislila sam da mi u Prištini živili smo sa jednom idejom da mi svi isto živimo, svima je pod isto teško.

U Prištini bilo je izvanredno teško, međutim srpski državni aparat bio je u Prištini i to sve držeći društvo pod pritiskom. Pa ekonomski i u smislu izolacije koje smo mi videli, šta sam ja videla u Stantrg, bilo je teško da se ispriča. Znači sedeli smo ja i Beni i vratili smo se. Sećam se celim putem nismo govorili. Mi smo se vratili. On je sedeo pored jednog kompjutera, ja preko puta njega i pisali smo svaki po svojoj verziji, šta smo sve videli u Stantrg. I naslov je bio “Siromaštvo zlatne šume”.

Znači, dali smo je na načelnoj stranici. Bilo je u prvu stranicu novine “Koha Ditore”. Realno to je moj prvi članak koji je izlazio van pitanja oko kulture ili intervjua sa raznim ljudima iz oblasti kulture, umetnika u Prištini. I tu sam cela na članak, to je moja priča pokušali smo sve da opišemo tako kao što smo videli. Da ih opišemo i da ih donesemo u Prištini jednu veliku realnost koji je malo poznato na ono vreme. Bilo je tada ali ja nisam bila svesna toga, da neka značajna da jedna takva priča može da bude u svakom gradu Kosova.

Ja sam se iznenadila koliko sve ljudi su došli da mi kažu nakon one štampane priče: “Dali je istina da ljudi žive tako?” Nije da u Prištini, ponovo moram da dajem jedan kontekst, nije da u Prištini stvari su bili bolji, nije bilo bolje... Priština nije bila izolovana koliko su bili druga dela Kosova. Nakon ovoga putovanja sa Beniem u Stantrg, zvuči kao da smo mi bili u nekoj drugoj državi, u stvari to je tako i izgledalo za to što mi smo bili prinuđeni da pređemo preko mnogo punkta, raznih policajaca da bih smo stigli tamo sa stotinu straha. I isto sa stotinu straha smo se vratili.

Posle mi smo nastavili sa idejom, znači da idemo da vidimo šta se događa? Šta se događa po Kosovskim selima? Šta... dali smo svesni na kom stanju se nalazi danas Kosovo? Jer ipak mi smo bili deca, ja sam bila dete koje nisam htela da ostanem verna status-kuoa koju smo imali smo je, bila je stvorena tada na taj period. Bez mnogo ideja, malo cinično za situaciju u kojoj smo živeli, u čekanju izmena ili nekog konkretnog. Naravno delovala je na to vreme DSK-a, mirni pokret, učinila za angažovanje ali nakon Dejtona, znači bilo je sve jasno da mi nismo u svetskoj agendi, ni u američkoj agendi ni u nijednoj agendi bilo koje sile.

Međutim, u “Bujku”, u “Informativnom Centru Kosova” vazda imali smo vesti oko poznavanja, oko velikih odluka koja se očekuju na Kosova, da Kosovo je u stvari deo međunarodne agende. I ovo nije bilo tačno kao sa realnim stanjem u Stantrg, koja smo videli kasnije po Drenici po mome oni ljudi su izgubili sve i nisu više imali šta da izgube. Znači jedino je njima ostalo jedino da opstaju i da budu živi. Toliko. Znači sve su izgubili, nisu imali ni hranu, ni dostojanstvo u velikim slučajevima.

Gde... znači Stantrg bilo je prva epizoda. Druga epizoda je bila u Drenici. Krajem '97 u selo Velika Obrija gde smo bili ponovo, u Maloj i Velikoj Obriji, bili smo sa Beniem i sa našim kolegom iz “Kohe” u ono vreme, Visar Krieziju, fotograf. I ušli smo u jednoj kući koja je napravljena sa blatom. Nije bila novina da vidiš kuće napravljene od blata u Kosovo. Jedan veliki deo u Kosovo bilo je tako napravljeno prije rata. Ali ova kuća je bila... padalo je prvi sneg i ova kuća je bila... izgledala mnogo dramatično. Znači kuća bez svetla, unutra jedno svetlo blede faktički sa jednim pola rasturenim krovom.

I ušli smo. Pitali smo vlasnika te kuće da li se može ulaziti unutra da razgovaramo sa njim. On nas je dozvolio da ulazimo. Ali kada smo mi ulazili, videli smo samo jednu sobu. Jedna soba sa golim zidovima, sa... bez tepiha ili samo jedno tanko ćebe nad zemljom, realno kažem baš nad zemljom. Mesto patosa bila je hladna zemlja. I u toj sobi sećam se nešto slabo sveti, da jedna od slabih lampa. Znači imali su neko svetlo. Sećam se jednoga ormara tamo na kraju sobe, nekoliko jastuka za sedenje jedna furuna na drva, tada tako smo ih nazvali.

I tako... vlasniku ove kuće bilo je teško da govori, ocu, znači poglavaru porodice bilo je teško da priča o stanju koju smo mi sami videli. Sa mog iskustva u Stantrg bilo mi je jasno da ženama je bilo lakše da govore o problemima, za potrebe njihove za opstanak, šta njima sve nedostaje i čime se suoče... i naročito govore o hrani, obezbeđivanju hrane za porodicu. I ja sam postavila pitanje: "Da li bi mogli da mi kažete gde se nalazi žena? Da li ja mogu da razgovaram sa njom?" I on mi reče: "Imam ženu, ona je otišla u komšiluk kod brata". Jer oni su živeli u zajednici unutar jedne imovine, u porodičnoj zajednici.

I on reče deci: "Idite pozovite majku". I oni mesto da izlazu preko vratima, otvorili su ormar, okrenuli su se prema ormaru, otvorili ormar i tu je bila njihova majka (plače). U tom momentu izašla je majka... došla da govori sa nama, pružila nama ruku meni, Visaru i Benija. Mi nismo imali mogućnost da je pitamo baš ništa. Nismo znali kako da se ponašamo (plače), u tim momentima. Možda ovo je teška priča i težih priča kojih ja mogu da se setim. Znači mi tokom rata videli smo sve i svačega ali za mene u mojim mislima ostane ova priča koju pamtim dugo i o kojoj ja često govorim, zbog činjenice da ovaj čin kada se izgubi dostojanstvo isto vreme pada sve, po onoj ženi jasno je reflektirano i samo njeno ponašanje.

Znači ona nije ušla u ormaru za to što se plašila od nas, ona nije ušla u ormaru što se... ja...ja dan danas nju opravdam, znate nastavljam da razmišljam do današnjeg dana o toj ženi i mislim da jedna od njenih opravdanja zašto se krila od nas bila je vezana sa stanjem u kojoj smo mi njih stekli. Znači potpuno izgubljeno ljudsko dostojanstvo. Ona se sramila pored tog stanja, siromaštva. I ovo je bilo za mene prijavljene da u Kosovo nema povratka.

Znači od ove tačke i dalje, ono putovanje u stvari, ako ne grešim tada ili još jednom kasnije otišli smo u Drenici. Drugom prilikom kada smo otišli, spavali smo u Mlinu, ponovo u Abriju, ja, Beni i Visar. Bili smo na potražnju OVK-a. Sada već je jasno da OVK-a postoji. Pričali su i seljaci po Drenici kada smo kontaktirali znači govorili su punim šiframa, i velikim poteškoćama. Pa i mi, u toj potražnji, našu radoznalost, odlučili smo da prespavamo kod njih da nekako dobijemo poverenje, ikreno, sa selima Drenice, ljudima okolo nije to bilo samo tako jedna obična i slučajna avantura, a koji nama su mnogo interesovali da znamo ko su i da saznamo... da pitamo, ljude u ovim selima.

Gde... ko je OVK-a ikreno? Jer ako OVK-a već počela da izlazi.... U ovo vreme već su počeli da pričaju na veliko da ima po raznim selima nekih maskirani ljudi, naročito u Drenici, zaustavili su kola, i pitali su ljude.... Pitali su ljude: "Gde idete?" Oni su legitimisali, uzeli im lične karte da vide koji su. Da li oni, da lije operativa u toj teritoriji, onda ideja je bila da sa ovim ljudima sa kojima govorimo nekako da saznamo koji su ovi ljudi i koji su njihovi ciljevi. Tako da, da bih ostvrali poverenje mi smo onu noć prenoćili u Obriji.

I naravno mi smo se sastali sa ljudima, za koje kasnije smo saznali da su bili OVK. Kod nas su došli bez maski. Ali u isto vreme kada smo se vratili sa jednog sela i krenuli smo prema drugom selu, tamo kod Obrija pored Vodenice su nas obustavili. Pred nama su izašla jedna kola i izašli su ljudi. Bili su u uniformi i bez maske, jedna grupa ljudi. I mi smo bili u kolima sa Adem Metom, ja, Beni i Visar. Oni su se približili. Otvorili smo prozore. Meni su mi se obratili: "Šta mislite, ko ste vi?" "Kako možete da...", na albanskom naravno. Čovek koji je prešao nama obukao je dole sa neke pantalone, dok gore sa kamuflažom.

Eh: "Ko ste vi? Kuda idete? Kako smete? Vi ste špijuni. Vi, ovamo... vi..." Mi smo njima kazali da smo novinari sa novine "Koha Ditore". Kao prvo ko smo mi, na odgovoru ko smo mi smo objasnili ko smo

mi, naravno mi smo sa nama vodili korespondenta “Kohe”, lokal, sa nama, na neki način to je bilo neko obrazloženje jer oni su njega poznali. On je bio iz Drenice, Srbica. Počeli da viču na nas, počeli da nam kažu... i da zaoštravaju jezik. I u jednom momentu ja sam se okrenula prema njima i rekla: “Ne možeš da govoriš sa nama tako. Mi smo došli do ovde. Kako smiješ? Mi smo prošli punktove. Mi smo učinili sve. Odakle znaš ko smo mi, ko sam ja? Odakle znaš šta je doprinela i kako se žrtvovala moja porodica?”

I toga momenta on je prestao, slušao me je (nasmije se). Beni i Visar nisu govorili. Nije govorio ni Adem. On je mene slušao i reko mi: “Okej. Idite.” (nasmije se) I ovo je znači prvo suočenje sa OVK-a. Kasnije ja sam saznala da čovek koji je nas obustavio, bio je čovek sa nadimkom Sandokan. Nekoliko godina posle rata bila sam za jedan intervju sa njim, sa njegovom pokojnom ženom, znači sa ženom pokojnog, jer on je poginuo tokom rata. I drugi ljudi koji su bili tu okolo njega nisu reagovali ali ostavili samo njega da govori. Kada se završio naš razgovor između nas dvoje i od toga momenta bili smo slobodni da idemo bilo kud po Drenici.

Oni nam... nisu nam smetali dalje. Sutra dan ja, Beni, Visar otišli smo u Prekaz i Adem Meta. I u Prekaz nas je dočekao, ovo je bilo tamo negde posle prvog ataka koji se desio u Prekaze, dočekao je nas Hamza Jašari. On je izašao da nas sačeka pored kućnih vrata. Ulazili smo unutra i pokazao je kako se desilo prvi napad. Pokazao je nama, pokazao je rukom prema stražarske kuće, pored Fabrike za Municiju, koji nastavlja da bude još tu, kao tačko odakle je stigao napad. Zatim nam je rekao, približno on nas je prošetao okolo onih kuća, pokazao je kako je bilo i šta se desilo one večeri. Kako je došlo do napada, kako je bilo kao iz vedrog neba, ne najavljeno, i tu su se ranile dve devojčice, mislim obe su bile devojke iz naše porodice koje su se ranile u tom napadu.

I toga momenta kada mi govorio o devojčicama svoje porodice ja sam pitala da li bi mogla ja da idem da razgovaram sa njima? On me isprati. Ja sama bez Benija i Visara, sišli smo za jedan sprat niže tamo gde su one bile, tamo su bile i sve druge žene te porodice. Sedela sam malo sa sa njima da bih pitala kako je bilo one večeri. I kada sam ja izašla od tuda on nas je pozvao da idemo u *odi*⁶. Kada smo se popeli gore u odi, kod ode Jašaraj, ja nisam znala, sada, ponekad i memorija može da te vara, pa ako imam neku fotografiju kao uspomenu od toga momenta, negde oko stotinu para cipela su bili pored vratima. Možda su bile manje ali meni se tako činilo, tako oko stotinu para cipela.

I on nas je pozvao. I rekao je: “Izvolite ulazite u odi”. Ali ja sam bila jedina koja je bila u dilemi. Nisu reagovali ni Beni, ni Visar. Oni su hteli da ulaze. Ja reko: “A da li bih se moglo da se ne ulazi, ne ulazimo u opšte? Vratimo se za Prištinu.” Mi da bih se vratili u Prištini morali smo da idemo preko policijskih post-bloka, i ne znam, možda... (plače). Mi nismo znali šta će se dešavati realno, kako će da bude, koje ima da budu jačine budućeg napada u Prekaz. Da mi smo se plašili, ja lično mnogo sam se plašila, možda i za to da smo bili... kao novinari ne bih trebalo da imamo ovu vrstu auto-cenzure, ali imajući u obzir okolnosti ja nisam htela da znam više nego koliko mi je bilo potrebno.

I plašila sam se da ulazim u toj sobi, za one ljude koje ću videti u toj sobi ima mogućnosti da nas zaustavlja policija kada se vraćamo za Prištinu, ako nas stežu da dajemo mi neku informaciju. Nije se desilo. Nisam ulazila u sobi ali i nisu nas zaustavljali. Vratili smo se u kuću novine. Kada smo se vratili u novini imali smo jedan momenat drugi poteškoća kako da kažemo o svemu, šta smo sve videli? Sedeli smo i probali smo da pišemo, da nađemo način da ne upropastimo da ne stavimo na opasnost ljude sa Drenice, ljude sa kojim smo se sastajali i istovremeno da smo se sastajali i sa OVK-a.

⁶ Albanski: *Oda*, muška odaja u tradicionalnom albanskom društvu.

I kao danas sećam se jedne slike, jer Visar... Visara nisu dozvolili mnogo da slika u početku, naročito zbog lica ljudi koji su bili obuhvaćeni... ali znam da je Visar izašao po snegu napravio jednu sliku po snegu. Po snegu je bilo napisano OVK. Znači, neko nad snega napisao je OVK. I za nas je bilo malo više, ova je bila forma da pokažemo čitaocima. Jer naravno, uvek smo bili u mislima kako je bolje za ličnu dobrobit, dobrobit ljudi sa kojima smo vodili intervju, pa i za dobrobit same novine, jer mi novinu nismo voleli da zatvaramo. Novina da bude kao sredstvo informisanja, i da ne rizikujemo, da nam zatvaraju novinu. I tako jedini način za nas je bio da mi kažemo realnije za prisutnost OVK-a i to je bilo preko one slike gde je neko napisao OVK kao si parola u snegu. Ovoliko. Pa mislim ovo je bilo za prvi deo.

Dana 28. februara, malo posle ove posete desilo se užasno u Ćirezu. Ubistva u Ćirez. Mi smo... ne sećam se da li sam ja bila deo onih ekipa koji su otišli Ćirezu... Nisam ja bila u Ćirez, nego ja sam čekala slike koje je bio doneo Visar u redakciji. Izvanredno užasno. Znači ubijeni ljudi. Uglavnom muškarci ali bila je i jedna trudnica. Zatim jedne nedelje kasnije, nakon Ćireza, desilo se i u Prekazu, tačno 5. marta 1998 godine.

Dana 5. marta, realno mi tada imali smo mobilnih, imali smo i čini mi se da su bili nešto izvanredno ekskluziv... ili možda i nismo imali u stvari mobilni u tim danima ili su nas pozvali. Baton je pozvao Benija statičnim telefonom od kuće. Ima li su, naši reditelji, imali su naše brojeve. Bilo je negde mnogo rano, mračno, prije pet sati u jutro čini mi se. Rekao je Beniju, znači rekao je Beni: "Izgleda počeo je napad u Prekaz. Da li možete da dolazite u redakciji?" Beni pozvao je mene. Otišli smo u redakciji. Stigli su i ostali. Došao je Fisi, došao je Ilber.

Probali su ceo dan, na više načina, bilo sa telefonskim brojevima koje smo mi imali, bilo sa stranim novinarima kako da se može stići da se približavamo Prekaziu, da vidimo šta se događa. Nismo stigli. Za tri dana tokom državnog-okruženja u Prekazu, nismo mi stigli. Došli su.... "Koha" u ono vreme, sada "Koha Ditore" bila je kao baza za sve, kao jedan informativni centar po sebi. Svi strani novinari su došli kao prvo, prije da započne dan, došli su u "Koha Ditore" da vide šta imamo, šta se dešava u Kosovo. Ovako za to što ljudi koji su bili zapošljeni u "Koha" oni su bili po terenu, oni su bili ljudi kredibilni i ljudi koji su neprekidno su zadržali redakciju sa novim vestima i novim informacijama šta se događa.

Tako da mi možda često prije sviju imali smo informacije o ratištu gde se ratuje, gde ima, ili gde su napadi u ovome slučaju. Šta se događa? Tako i u isto vreme i mnogo novinara od nas osim da smo bili novinari počelo da se otežava da izlazimo po terenu. Tako da, često mi smo otišle sa stranim ekipama novinara, stranih televizija i njima smo mogli da služimo kao prevodioci. I kada smo se vratili, pošto smo pružili uslugu prevoda, naravno da smo bili plaćeni za taj posao ali mi nismo radili za njihovu uplatu, nego kada smo se vratili u redakciji, mi smo pokušali da pišemo i naše priče.

Znači, ovo je bio jedini način jer "Koha Ditore" nije imala te resurse koje su bile potrebne za čuvanje sebe. Nismo imali ni prsluk anti metka, ni kola anti metak, znači blindirane, a već je počelo da bude opasno da se izlazi na terenu bez zaštitnih sredstava kao u "Koha Ditore". Ovo je bilo vreme kada su počeli da dolaze policija da uzimaju naše reditelje na informativne razgovore, kao da pitaju o novini, šta se štampa po članku. I vada je bilo potrebno imati neku ide...

Mi smo razmišljali zbog relevancije koju je "Koha" postigla za kratko vreme, da budu isti u rečima da se upotrebljavaju reči na engleskom *hub* [centar] za međunarodna medija, mi smo mislili, barem ja

sam tako mislila da to je nama davala neku državnu zaštitu. Zaštitu od Srbije. Nisu nas dotakli, inače kada bih nas dotakli odmah postanu postaju *headline* [glavna titula. Ako se bije jedan reditelj ili kada jednog glavnog reditelja je tukla policija to je postao međunarodni naslov. I svatili smo mi da znači ovo je jedna zaštita.

Da i činjenica da smo mi otišli kao prevodioci za strane novin: CBS, ABC, BBC, Reuters, i ovo je nama dala lično neko pokriće ili zaštitu kako bih mi mogli da završimo nas posao. Znači mi smo igrali dve uloge. Bili smo *fixer* [posredovali] i interpreter, neću da kažem prevodioci, bili smo u stvari interpreteri jer smo morali da dajemo i kontekst za ono što vidimo i novinari. Znači dve uloge koje smo igrali u to doba. Bilo je profesionalno, za mene je bila posebna škola. Novinarka, ja sama sebe nazivam akcidentalnom novinarkom u tom smislu da ja sam volela vest, volela sam da pišem, ali ja nisam bila školovana za taj pravac i da završim taj posao.

Naš posao u terenu, mi smo bili '98, '97, '98, '99-te, nama je bila šansa da radimo sa primernim novinarima. I međunarodno novinarstvo u ono vreme, strani korespondenti, imali su neko iskustvo znači bili su dobili iskustvo u Bosni, ratni izveštaji u Bosni, tako da kada su došli u Kosovo bili su spremni, znali su šta ih čeka. Mi smo bili bolje spremni. Realno rečeno ono šta smo mi videli u Drenici u '97, '98 za mene je bilo početak, ili za mene je bilo kao predznak kako ima da bude rat u Kosovo.

Bilo je ne... kada smo mi gledali Prekaza, znači ona ruševina u Prekazu, mrtvake Ćireza, to je već bilo već poznata stvar za nas i kako će da teku na kom pravcu iduće godine u Kosovo. Godina koja ide, koja se prelista. Ali naravno da u stvari je bilo još užasnije nego što bih mi mogli da maštamo. Ovo možda i kako nas je napravila... realnost između Prištine gde život je nastavljao u okviru represije, i sela gde su imali vazda napade i gde su bili u kontinuitetu sukobi između OVK-a i srpskim snagama ili bili su gerili u napadu zatim krvna osveta u disproporcije, diskriminacija Srbije prema albanskim selima....

Bilo je malo problem da složiš ove dve realnosti u našim glavama, i puno puta mi smo bili doneli vesti, pogotovo mi smo predvideli ono što tek dolazi. Znali smo da ovo je zadnja noć sa našim drugarima u jednom lokalu u Sante. Ovo je možda zadnja noć sa ovim ljudima u "Han 2 Roberteve". Možda većina ljudi su mislili ovo isto valjda zbog toga da smo mi celoga dana videli smo svašta i sve ove stvari koja se dešavaju po terenu i da se vratimo u Prištini i ljudi su nas pitali: "Šta se događa, ako boga znate?" Bilo je mnogo teško da se sedne i da im se kaže šta se događa. Mi smo njima kazali naravno za novinu, nije bila tajna, ali je bilo mnogo teško da im se daje ljudima ova vest šta je na dolasku, izgleda jako užasno.

Aurela Kadriu: Kakva su bila komuniciranja sa porodicom za vreme dok si bila ovde?

Garentina Kraja: Mi smo se čuli često. Znači, majka je došla da nas obiđe često. Pokušala je da dolazi još češće da nas obiđe mene i Arzanu. Arzana je nastavila sa školom, zatim majka je došla da nas vidi, da sedi sa nama. Ona je putovala. Pa i mi smo putovale. Otišle smo da se vidimo sa roditeljimai da posetimo naše dve sestre i brata. Na ovaj period, znači '98-me ja za pamtin, leto '98-me, jedan veliki deo leta '98 kada se desila ofanziva u Orahovac. Ja u ono vreme bila sam u Albaniji i jedva sam čekala da se vratim u Kosovo jer sam volela da budem tu kada se dešavaju ove stvari i volela sam ja da izveštavam.

Zaboravila sam da spominjem jedan aspekt koji je jako značajno. Prije dolaska svetskih medija u Kosovo, "Koha" je bila osnivala jednu mrežu informisanja u formi *newsletter* [buletin] sada, *newsletter*

digitalni na engleskog, i jedan veliki deo našega rada je izvršen i tamo. Znači većinom vesti koji su stigli sa terena i slike su sačinjene kao *digest* [prerada] u veće, kojeg smo mi raspodelili, i zatim to se nastavilo. Znači ovo sada što govorim je '98 ma tada internet je bio dosta limitiran. Jako malo ljudi su imali e-mail adrese, ali mi sa našim kapacitetima pokušali smo da raspodelimo vesti šta se događa u Kosovo.

Mart '98, mart '98-me je bio gotovo ne potrebno za to što glavna međunarodna medija su odlučile da prisutne na Kosovo, i od tada ni jednom nije bila dalje, samo u glavnim naslovima do 12. juna '99 godine.

Aurela Kadriu: Kako je bilo, mislim '99-te za vas?

Garentina Kraja: Znači '98 ma za nas je bio svaki dan ovako teren–Priština, teren–Priština, malo Albanija. Bilo je u oktobru čini mise oktobar '98-me malo je počelo da se olakšava situacija jer bio počeo primirje. Da primirje je bilo kao priprema za rat za obe stranke. Bilo je primirje za rat OVK-a. Bilo je priprema za rat za Srbiju. Naravno da u ovo vreme bili su utvrđivači OSCE-e, misija OSCE-a u Kosovo. I sada često puta sve do '90 [ne], do 15. januara '99-te, često u njih smo mi videli spasioce. Znači ne smije ovde da bude nešto i na visokom stepeni jer utvrđivači misije OSCE-a su prisutni na terenu.

Dana 15. januara ovo stanje se izmenilo. Naravno, u ovom periodu samo se govorilo da će da se saziva jedna međunarodna konferencija za Kosovo. Normalno Kosovo sada je već bilo dodeljeno sa jedne strane bila je aktivna DSK-a, sa druge strane OVK-a. Obe, imali su veliki pritisak između njih. Bili su pritisci na lokalnom nivou. Bili su deklarativni pritisci na centralnom nivou. Bilo je tada i nekih figura koja su pokušale da naprave neka pomirenja između dve stranke. Ali za nas kao novinare nama su oči bili na terenu. Šta se dešava u Kišna reci? Šta se dešava u Lab? U Lab, naročito spominjem Laba jer u to vreme ako je nešto bilo mi smo videli znaci da treba nešto da se dešava, konvencionalni rat u Kosovo, bilo je u Labu.

Za to što tokom utvrđ... misije za utvrđivanje u Kosovo, njihovih prisustva, OVK-a je bila počela da otvaraju duboke rogove. Srbija je počela da dovedu kola, znači one sofisticirana motorna sredstva, blindirane. Realno da polako ubaci vojsku u rat, da bude mnogo konvencionalan rat. Recimo, za nas, znači na ovom period oktobar-januar '98-me, uprkos ratovanja koja su se dešavala u terenu počeli su da se izveštavaju...{zvoni telefon} izvinite... nastavili da izveštavaju međunarodna diplomacija oko Kosova imala je primat.

Znači, i ako se vratimo, verujem sada glavnim stranicama u novine "Koha Ditore" kažu da u ono vreme više smo se bavili sa: "Šta kaže Kristofer Hil, kao jedan od američkih emisara za Kosovo? Šta je rekao Milošević? Šta kaže OVK-a? Šta kaže DSK-a?" Znači, bilo je u političkom planu, više su se pratile događaje i gde nisu izgubili sa vida uglavnom korespondenta ili su bili u događajima koja smomi otišli i pokrili zavisno od sporadičnih ratova... ja kažem sporadična, jer ipak bilo je primirje koja se sadržala do negde u ovom periodu.

Znači i ovo, i ovo je nama ostavila vrlo malo mogućnosti da se udaljimo malo od terena i da se vraćamo ponovo političkoj naraciji za sav ovaj posao. Nastavljana su pitanja da se sazna ko je OVK-a, u nastavku ovoga perioda. "Ko su ti ljudi?" "Odakle su?" U ovo vreme počeli smo da pravimo intervju sa nekim od komandanata OVK-a. I oni su počeli da budu malko otvoreni za medija u ovom periodu.

Znači, govorim za vreme leta '98 do početka '99-te, kada je počelo da se znaju imena političkih predstavnika koji su počeli da se artikulišu svoje političke zahteve.

Zatim, dana 15 januara '99-te ova ideja međunarodnog prisustva privede se kraju nakon događaja u Rečak. I u Rečak ja sam bila kada se dešavalo, dva dana kada se desila masakra, i kada su pokupili leševe, tu bila je velika bitka. Beni je bio od prvih novinara koji je otišao u Rečak. I, znači kada se vratio, vratili su se svi on, Ilber, Baton, Alban Bujari naš fotograf. Oni su se vratili sa velikom tugom i strastima šta sve nisu videli tamo. Ubijena masa civila, streljani u stvari, ubačeni u jednoj dolini, na jednoj podolini, stvarno. Izveštavali smo događaj, izveštavali su sve svetske medije i ovo je izgledalo kao kraj, realno početak zalaganja međunarodnih za jednu konferenciju, da bih stvarali jednu, da se pronađe političko rešenje jer rat je ponovo počeo i ona bih ponovo eskalirala na Kosovo.

Četvrti Deo

Garentina Kraja: Kada sam otišla u Rečak, tamo se razvilo jedna velika bitka u ono vreme za ona tela. Tela su hteli da izvuku sa Rečaka, Danica Marinković tako se zvala, Specijalni državni tužilac Srbije na Kos... fakički Kosova, da i Srbije. I istodobno jedna misija sudske medicine koju su bili doveli iz Finske, samostalna misija sudske medicine da bih mogli da utvrđuju da li je bilo u Rečaku masakra ili ne, ili je bilo streljanje civila. Ja pamtim, znači kada su počeli stanovnici, seljaci sa Rečaka koji su se trudili da sahrane svoje ljude koji su pali u bitku. Njihova tela, tela ljudi, svih oni ljudi koji su bili ubijeni u Rečak i koji su bili ležali u dvorište seoske džamije. Jedna seoska džamija, vrlo mala.

I ja sam bila tamo znači, bila sam svedok te bitke, oko tih tela, da preuzimaju tela sa Rečaka. Obuhvativši identifikovanje, deca su nosili leševe svojih očeva. Ovo je bio jedan od težih momenata, previše teških u ono vreme. Zatim posle ovoga, bili su nastavili sa Rambujeom [Rambouillet, Francuska], desilo se Rambuje, bili su Pariski dogovori. Pored svih tih problema unutar političke klase Kosova, nesporazumi između njih, ko ima da bude rukovodilac delegacije, šta treba da se potpiše, šta ne treba potpisivati. Potpisuje se Rambuje. Pratili smo, ja fakički pratila sam ove događaje u koliko sam ja mogla i koliko sam ja imala ulogu u novinu da ja pratim, kada mi se dalo zadatak da ja pratim u...

I počinju znači, dali su naređenja za bombardovanja dana 24 marta 1999 godine. Sada kada su dali naređenja znači mi smo bili u... istoj atmosferi spremni da pratimo "Koha Ditore" tokom dve godine našega zajedničkog rada, bilo je, bili smo veliki branioči teze za međunarodno vojno posredovanje u Kosovo, i sećam se jednog glavnog lista tada...mi tada smo radili, ne znam, nije bilo rasporeda od 9:00 do 5:00. Na ono vreme mi smo radili od devet časova, možda mi smo tada počeli sa radom ali vratili smo se kućama u dvanaest ili u jedan posle ponoći. Kada je bila potreba mi smo sedeli cele noći u redakciji u "Koha Ditore" prevodili smo dokumenta koja su bili deo dogovora u Rambujeu i u Pariz, po kušajući da saznamo šta se događa.

Sećam se kada nam došlo u redakciji mislim jedno... ne, znam u kojoj formi je stiglo. Ili stiglo je kao predlog ili je nešto bilo koje se kretalo tada u ono vreme *chat groups* [grupni razgovori] koja su tada postojale. Jedan slogan kojeg je napravio Fisnik Ismaili, u ono vreme kao poznati i kabadahija. Danas je Fisi narodni poslanik za Vetëvendosje!, da Vetëvendosje! U skupštini Kosova. U ono logo je bilo za NATO, nike [ne], ono *Nike Air* i slogan njihov *Just Do it* [Prosto uradi] i on je zamenjivao sa "Nike" sa

NATO. I ovo je bilo na glavnom listu “Koha Ditore” që koju ja pamtim kao jedna od glavnih lista novine koja smo mi pripremili u kancelarije “Kohe Ditore”.

Te večeri mi smo bili u “Koha Ditore”. Čuli smo da se dobije naređenje za napad i malo i mi smo imali neku sumnju kakav će da bude ovaj realno vazdušni napad, dok smo znali šta je bilo sa Bosnom. Mnogo od nas smo bili pre mladi kada je bilo bombardovanje u Bosni. Ali naša je bila ideja ovo je pitanje na 48 časova, ako ne 48 onda možda 72 časova i nakon 72 časova, rat se završi. Mi možemo da idemo. Nemamo potrebe da budemo u redakciji ili sutra se vidimo u redakciji. Ali idemo kućama... dobro, vidimo se znači nakon nekoliko dana.

Znači, mi smo otišli, raspodeljeni kućama one noći, ni nam bilo jasno, faktički mi smo se nadali da je stvar koji se broji u dane i ima da se vidimo. I u stvari činjenica ovoga je bila da smo bili poneli količinu hranu, količina koju smo mi spremili. Nismo imali hrane više od nedelju dana, i to je dokazalo da mi nismo imali ideju. Mi smo mislili odluka ima da se završi većom berzinom, velikim efektom i posle se vraćaju na stolu razgovora i jedno rešenje ima da se nađe za Kosovo. One večeri... ja i sestra Arzana živeli smo na prvom spratu zgrade u Ulpijani, stanovali u stanu mojih roditelja... i mi smo se osećali same, mi smo osetili da ima opasnosti, velikih opasnosti.

Bili smo u naselju u kojoj su živeli i Srbi i od njih većina su bili službenici SUP-a, u SUP-u realno su bili u Prištini u policiji. I odlučili smo da idemo da sedimo kod Beni i sa njegovim roditeljima. I prvu noć u koliko se sećam, mi smo doneli odluku da nije možda sigurno da se sedi kod Beni u stanu. Otišli smo u Dardaniji u jednom stanu pod kirijom, koju je imala sestra Benina sa njegovim suprugom i oni su bili u isto vreme bili fikseri i prevodioci, interpreteri za međunarodna medija od najvećih. Mislim Safet za ITN-in, Rebeka za NBC News, i isto ljudi koji su bili viđeni po terenu i koji su videli šta je urađeno za ove dve godine u Kosovo.

Otišli smo mi, znači nama Dardanija činilo mi se kao... kao prvo nije bila neka adresa naših roditelja, nije bilo lako da se identificiramo. Dardanija kao naselje bila je sa mnogo stanova. Stanovi nad Kičme. Mi smo mislile da je tu ta zona gde mi bi mogli da budemo sigurne. I tu smo mi bile za desetak idućih dana. Znači, prvu bombu u osam sati kada su pustili, kada, kada, kada, dva-tri minuta prije osam časova 24. marta, mi smo bili na tom stanu u stvari u najvećoj radosti. Mnogo smo se radovala da se stvarno događaju bombardovanja. I odmah kada smo čuli prvo bombardovanje, čulo se... i dan danas ne znam u stvari gde je pala prva bomba... ali mislim u vojnoj kasarni Prištine, ali izgledalo je dalje. Činilo se kao negde daleko prema Slatina tako možda.

Nakon prve bombe ugasili su struju, struja nestala, počeli da razbijaju i razvale radnje po “Kičmi”⁷ sve redom. Eh sada smo počeli da vidimo i svatimo kako će da izgleda ova situacija, a naročito u Prištini. Sutra dan mi smo saznali, kada je svanulo u jutro znači kada smo imali nekih dilema da možemo izlaziti na posao. Bilo je jasno, nije bilo potrebe niko da nam kaže. Telefonske linije su još bile u Prištini i sećam se da smo komunicirali sa korespondentima “Kohe” u Brukseul, sa korespondentima “Kohe” u Berlinu i oni su nama kazali šta se govori u međunarodnim vestima. Imalo se još satelitskih antena, još su radile. Mogli smo da vidimo Euronews, mogli smo da vidimo BBC-i CNN-a verujem da smo mogli da razumemo da... .

Bilo je, jedno od prvih vesti koja smo sutra dan dobili, bilo je da kancelarije “Kohe Ditore” bile su kao prva premisa da se napadaju u gradu; kako bih advokat “Kohe” i poznati kosovski advokat Bajram

⁷Deo grada Prištine.

Kelmendi i tri njegovi sinovi [ne], još dvoje njegovih sinova da su ubijeni. I nekoliko dana kasnije, došao je kod nas da sedi, da spava kod nas u stanu Batona Hadžia. Malo posle toga izlaska iz stana gde smo bili mi, gde smo se mi sklonili čuli smo da i on je ubijen. Ubijen. Tada su se menjali raznovrsne priče kako su ga ubili kada je prolazio ulicom, kada je pošao na sahrani Bajrama Kelmendija. Kasnije su rekli ne na sahrani Bajrama Kelmendia nego u stvari na sahrani Fehmi Agania.

Znači, i u našoj mašti znači, poznajući Batona obe su bile moguće. Znači imali smo utisak da Batoni je učinio ovo, da Baton je bio otišao u sahrani i nije, znate.... I čuli smo da su ubili čuvara "Koha Ditore" ubili ga (plaće) iste noći. Čika Redžo poginuo. Šta se sve desilo i preko? Oni nastavili... posle ovih deset dana boravka u Dardaniji koja su bili jako duge. Mi nismo mogli da izlazimo iz kuće. Znam da karticu "Koha Ditore" ja sam makazama sekla i bacila sam je u toalet kako bih nekako izgubili svaki trag našeg novinarstva i svake druge vrste identifikovanja, sa novinom.

Zatim, mi smo otišle kada su počeli da se uveličava intenzitet bombardovanja mi smo menjali stan. Pošli smo u jednom podrumu u Dardaniji, sa više drugih ljudi. Otišle smo kod Arianine majke kod njenih roditelja i tu smo sedeli neko vreme sklonili se u Dardaniji. Jedno veče kod njih smo prenoćili I gledali smo bombardiranja preko balkona. Ona je bila u spratovima gore. Ariana na to vreme bila je u Austriji i vratili smo se u stanu prvom... a stanu, u Dardaniji, i bile smo ne odlučne šta ćemo da radimo i kako da nastavljamo? Kako ima da se nastavlja situacija?

Kontaktiranja sa roditeljima, sve dok smo imali telefone bilo je u redu, održali smo, makar sa ocem, on je uvek znao gde se nalazimo. Naravno mi smo bili nad veliku brižnost roditelja i brinuli su o nama i Benini roditelji i ja i Arzana. Nakon desetak dana, znači počeli smo da gledamo kolone. Negde nedelju dana nakon bombardovanja, ako ne grešim, kolone ljudi su došle iz Sunčanog Brega, po Ulpijani na dole nad Kičme, pod upravljanjem sa obe strane od srpskih policajaca da ih teraju kod železničke stanice. I tada i mi smo čekali da će da nas stiže red isterivanja, realno rečeno.

U koliko se sećam, 3. aprila, počeli ljudi da isprazne stanove u Dardaniji pa i naš ulaz gde smo mi bile smeštene. I mi smo se spremile sa svim stvarima koje smo imale. Imali smo u to vreme dve hiljade maraka mislim od novca, celokupno. I sašili smo ih po odeći ili u stvari Benina majka je nama sašila po raznim delovima odeće pod idejom ako nas bude zaustavila policija, pošto je Beni bio odrastao za regrutaciju, to je generacija koja može da ratuje, ako budu njega zaustavili tokom našeg putovanja, da ga spasimo. Da probamo, da dajemo mi pare policajcima. Kada smo izlazili iz ulaza i mi smo bili pošli istim pravcem. I mi postali deo kolone ljudi koji su pošli prema železničkoj stanici prema policajcima sa maskima.

Znači, svi su bili sa maskima. Imali su uniformu kao kamuflaže, ali plave znači bili su policijske specijalne jedinice. Pokušali smo da ne budemo u kontaktu sa njima oko na oko. I mi smo krenuli u tom pravcu. I u železničkoj stanici kada smo stigli, nije bilo... znači u ovo vreme mi više nismo mogli ni TV da pratimo, nije bilo struje, nismo imali ni. Dana 3. aprila.... Nismo znali ni šta nas čeka, koliko ljudi ima kod železničke stanice. Nisu puno bili kada smo mi izašli jer jedan dobar deo Prištine su izašli vozom. Etničko čišćenje. Puno ljudi, bliži prijatelji, među njih naši poznati, čuli smo da su se udaljili. Sa svojim vozilima i pravo prema Makedonije, većina njih, čuli smo da su i bili blokirani u autostradi ili putem prema Makedonije u pravcu granice.

Mi smo ušli u voz, kažem to su bili trenuci užasni puno smo se plašili i puno emocija i norm... mada mi više smo se plašili za Bena nego za sebe, za Arzanu i Bibiju i Muharema. Više za njih za njega jer tada je bilo vreme kada su pokupili muškarce, znači uzeli su pa su njih i streljali ili su ih zatrpali u zatvore ili

ne znam ali tada kružila je ova priča... Ova ko su bile u trend, jedan trend kojeg su bili pratili po selima, tamo gde se desilo ofanziva tako da su delili muškarce i žene, a za muškarce obično njih su streljali, znači muškog pola. Izvanredno smo se plašili za Benija, šta će biti sa njim, kako će proći na ovom putovanju Beni.

Mi smo stajali tamo mislim okolina Uroševca. Pogledao je nas jedan policajac, bio je u platformi, platforma prazna. Celo Kosovo ustalo je 3. aprila jedan i postalo je jedan *ghost town* [grad fantazma]. I kada smo stigli u Uroševac, stao je voz u platformi. Pogledao je nas jedan policajac. Mislio se dali da ulazi unutra. I zatim nije ulazio unutra. I više do Blace nije stajao voz. Kada smo stigli u Blace imalo je policajaca znači [u tampon zoni] na onaj deo koji nije nikome pripadalo, ničija zemlja, između Makedonije i Kosova, bilo je policajaca. Rekli su nam da izlazimo iz voza i rekli su nam da idemo preko železničkih šina jer na drugi deo je minirano (smeje se).

Mi smo išli peške mislim dva po dva ako ne grešim. Pešačili smo sve dok nismo stigli kod jedne šume ljudi. U Blace su bili u to vreme, sad ne bih mogla da izmerim očima ali mislim da su bili nad milijuna ljudi. U stvari bili su negde oko 30 hiljada ljudi, koji su bili pokupili, ljudi koje Makedonija nije dozvolila da izlaze. U Blace smo stajali tri noći. Benina majka i otac su izašli iz kampa, postigli su da izlaze iz Blace i da se udalje za to što Benin otac je bio bolestan, srčani bolesnik. Tada samo što se bio operisao i Crveni Krst njih je uzeo i znači prebacio je iz kampa. Za nas ostale bilo je nekako ipak jedna olakšica jer na kraju dana, mi više nismo bili u Kosovo znači u direktnoj opasnosti.

Sada su bile sumnje da mogu i Makedonci da nas vraćaju, ali pošto smo mi bili na neodređenu zemlju *no man's land*, u zemlji koja nikome ne pripada, imali smo malko nade i kao nismo mi više u opasnosti, prošlo je. Izvanredna situacija, nema reči, užasna faktički u Blace. Nedostatak hrane ali kome pada na pamet da jede, koja hrana, koliko je bilo teško, svi smo se nalazili u neko stanje *survival mode* [opstajati]. Svaki pokušava da izlazi prvi na red, kako što pre izlaziti i otići za Makedoniju i da nastave na drugom mestima. I mi nad trećeg dana što smo boravili u... prenoćili treću noć u Blaci, sutra dan znači doveli su autobuse i ispraznili su Blace. Odveli su ljude i sve su nas prebacili u kampu u Stankovec⁸.

Ja, Zana i Beni bili smo u kampu. Sastali smo se u Blaci, tamo Beni se sastao sa bratom od strica, Roniem. I završili smo u kampu iseljenih. Tokom dana moj otac je putovao iz Tirane do Makedonije. Mislio je pošto je video da idu svako naselje da smo i mi tuda. Bez komuniciranja zna se nismo mogli da komuniciramo. Ali on tako mislio da smo i mi otišle za Makedoniju. Došao je u Makedoniju makar da proba, sa onim svojim vezama da vidi gde može da nas nađe i da nas izvadi iz kampa. Stigao je do tadašnjeg Ministarstva za informacije Makedonije, i otišao da moli da nas izvadi iz kampa mene i Arzu. I tako je bilo, izašle smo iz kampa. Beni je ostao u kampu.

Zatim, Beni je posle izvadio jedan novinar ABC-sa sa kojim ja sam radila, producenta u ABC koji je i njega poznavao i rekao mu je: "Ja sam frajer od Tine, *Tina's boyfriend*". I on je dao njemu trajpod i njemu je rekao: "Evo ti i kačket. Pravi se da si naš prevodilac". I njega je izvadio iz kampa. Mi smo se sastali posle sa Benijem u Holiday Inn [Hotel], u Skoplje i obojica počeli smo da radimo za ABC-i kao prevodioci i fikseri ABC-i. I tri idućih meseca... Faktički ja sam zaboravila da spominjem, kada smo izašli iz kampa, moj otac nas je doveo kod jednog svog kolege, novinara Selatina Džezaira. Tamo kod njega smo bili nekoliko dana u njegovoj kući. I nakon ovoga otac i Arzana nastavili su put za Albaniju.

⁸ Kamp u Makedoniji gde su se sklonili kosovske izbeglice tokom rata 1998 - 1999 godine.

Ja sam i Beni sedeli smo, da ostala sam sa njim. Ja sam nastavila da radim kao fiksere u ABC-i za tri meseca u Skoplje i nastavila sam da pratim stanje.

U ovo vreme mi smo saznali da je živ Baton. Mi smo se pokupili jedan deo naše ekipe ponovo u zajedno u Skoplju i počela ponovo da se izdaje novina. Nastavili smo mi, ja kao prevodilac za ABC ali isto vreme kada sam mogla radila sam i pisala za "Koha Ditore". Živeli smo zajedno nakon nekoliko vremena mi smo bili zajedno sa kolegama. Tamo u Skoplju smo se sastali i živeli smo u jednom stanu. I 12. juna ponovo u ABC, Beni 11. juna i ja 12. juna vratili smo se u Prištini. Kada se oslobodila, kada su završili sa Sporazumom u Kumanovo.

Od prvih stvari koje smo mi uradili, otišli smo da se sastajemo sa Vetonom, da Veton Surroi i da idemo da se vratimo redakciji "Koha Ditore" da pronađemo Halo Trust, agenciju ili organizaciju koja je učinila de minimiranje u Kosovo u početku. Tražili smo njih i našli smo njih, kada smo njih pronašli, pitali smo da li možete da vidite da vršite kontrolu u "Koha Ditore" za booby traps, da nema mina koja bi mogla da budu smeštena tu. Ulazili su i mi zajedno sa njima i videli su i realno od toga momenta i na dalje mi smo se vratili poslu.

Sada kada smo se vratili, ja sam pošla normalno na moj stan u Ulpiani. Odnosno u stanu mojih roditelja u Ulpiani pokrali su većinu stvari, sve što, ko je su se mogle iznositi znači tepihe, nameštaje i sve što je bilo od vrednih stvari koja su im se sviđale ljudima koji su bili tu. Bilo je i napisanih parola koje su napisane bratu, kao poruke napisane u zidu. Sigurno srpski muškarci sa naselja. I, ipak rat se završio.... Sa jednim posebnim optimizmom da se rat završio i vratili smo se našim kućama. A u stvari, život smo počeli od nule, to je bilo skoro za sve ljude ali moglo se nekako prebroditi, to je drago, da nije niko umro iz porodice.

Prvih meseci, znači '99-te bilo je kraj rata bilo je jako teško jer kao novinari sada izađemo na teren, da vidimo posledice rata. Znači za ova tri meseca za kojih mi nismo bili u Kosovo, šta se u stvari dešavalo? Kao prvo, koje smo mi primetili bilo je kada smo se vratili u Kosovo, da osetili smo neki miris. Mirisalo na mrtve ljude i životinje koje su lipsale, zatim i leševima i popaljenih kuća. Taj miris nije se skinuo za celo leto, znači celog meseca i cele letne sezone. Normalno da je bilo nešto... ja kao novinarka bila sam preokupirana sa NATO-m, i OVK-a, sa demilitarizovanjem, sporazum demilitarizovanja kako će da se dešava. Ostale kolege su pratili administraciju UNMIK-a i njihova zalaganja su bila nekako prema mogućnostima da formiraju neki politički bord ili komitet koji bih nekako obuhvatio svako, jedno, jedno, jedno, po put političkog komiteta u Kosovo prije nego da se spremaju budući izbori.

Bilo je teških trenutaka, momenata, naročito kada je reč bilo o napadima koji su bili nad Srbima. Napadi koji su postali kao osveta. Ja zahvaljujem "Koha" na ono vreme za racionalnost u ovoj situaciji. To su bili između jakim glasovima, izvanrednim koji je pretio u ono vreme u onim okolnostima, nad ove situacije koja je stvorena na Kosovo posle rata, osveta i nasilje. Pamtim, Vetona kada je napisao jedan članak koji je posle postao mnogo kontroverzan. Jedan njegov komentar njegove edicije koji je bio postao mnogo kontroverzan koji nije se mnogo svideo ljudima, na kome on je široko apelirao da ne bude napadi osvete, jer ovo nije ono koje smo mi tražili, nije ono Kosovo za koje smo mi voleli da izgradimo.

Putevi, posle ovoga znači, naši putevi su se razišli. Moje kolege su počeli da napuste "Kohu" i da traže bolje puteve. Između njih bila sam i ja. U 2000... faktički Ilber je otišao za Ameriku, Fisi je prešao u *Associated Press*. Beni i ja smo nastavili da budemo u "Koha". Beni je prešao u televiziji "Koha". I negde 2001 godine, Fisi otišao je da se školuje da nastavi svoje školovanje u Engleskoj i pozicija AP-a

[*Associated Press*] bila je otvorena. Sada smatrala sam da je ovaj moj momenat, tačno za mene. Ako budem htela da ostanem kao novinarka ili treba da radim nešto sa sobom. Ja nisam završila formalno školovanje u Kosovo i meni se činilo da je još uvek značajno i sa značaja za priču. Bila mi je želja imati ovo akumuliranje iskustva da mi bude malo više konstruktivno, znači da ja ispoljavam tamo gde ima malo veći impakt i gde bi mogla da stvorim svoju karijeru iz ove akcidentalne profesije.

Prešla sam da radim za *Associated Press*, mislim sa mojim 22-23 godina. Bila sam njihova korespondentkinja iz Prištine i za sedam godina ja sam pratila sve redom, faktički šest i po godina, ja sam pratila različite razvoje koje su bile vezane sa izgradnjom međunarodne administracije; sačuvanja mira NATO-a; transformiranje OVK-a u ZTK [Zaštitne Trupe Kosova]; problemi oko ZTK; politički status Kosova, budućnost Kosova. Da prave izbore; drugi izbori; zatim martovski nered 2004 godine; hapšenja, faktički hapšenje i tužba protiv Ramuša, protiv Ramuša Haradinaj od strane Haškog Tribunala. Sve ovo znači ja sam pratila do 2000... sporazumi u Beču od strane zajedničke ekipe za samostalnost Kosova prema Ahtisarijevog plana i... sve ovo ja sam pratila kao novinarka *Associated Press* koje za mene je bilo jedno posebno treniranje posebne vrste.

Znači ovde sam ja videla, ako sam ja imala na "Koha Ditore" imala sam ja malko poteškoća da se artikulišem, da budem objektivna zbog sredine i okolnosti na kojima sam se nalazila, u *Associated Press* ja sam naučila da objektivnost pomaže i za Kosovo i pomaže za celo društvo, pa pomaže i mene lično. Znači bila je agencija gde sam ja dala činjenice, kada sam ja to dobro potvrđivala i time sam pokušala da pokažem kontekst događaja na taj način kako su se desile. To za mene je bilo vrlo bitno imati tačnu informaciju i da imam brzinu informisanja i da budem ja prva pored informacije. Ova je bilo načelo nad kojim je bilo osnivano naš posao u AP. Bilo je malo značaja koje nacionalnosti pripada, i ovo je bilo vrlo stručno za mene.

Znači bilo je jedan drugi stepen profesionalizma i profila u AP. Tamo ja sam naišla na jednu grupu ljudi koji su radili izvanredno, koji su pratili rat ali sada što im ostalo kancelarija *Associated Press* da bih rukovodili u Kosovo. Nastavili smo. Fisi se vratio međuvremeno. I tu smo nastavili nas dvojica kao dva kor... korespondenti AP-a. Počela sam da pokrивam i događaje sa Makedonije i Albanije kako kada je bila potreba. I ovako ova situacija malo više do 2006 godini nastavilo se ovako.

U 2006-te stigao je jedan drugi momenat. Šta ću da radim sa sobom? Sada roditelji su počeli da rade da se vraćaju normalnom životu. Renovirali kuću... znači naš život natentane se vraća normali za devet godina. I ideja je šta dalje? Ja sam probala da se vraćam na Univerzitet Prištine. E pata, bilo mi je jako teško da se vraćam. Delimično su me poznali ljudi i ja njih, možda i na nedostatku ozbiljnosti ne zrelosti da ja nastavljam studiranja. Meni se činilo da malo više imala sam afinitet da budem novinarka nego da se zalažem studiranju. A ove dve od jednom nisam mogla da uradim. Ali kada su počeli u porodici da se stvari relaksiraju, znači da su imali stabilne plate roditelji, da sam videla da će situacija u Kosovo smiri, onda bilo bih možda momenat jedini i prvi da ja razmišljam samo za sebe.

Ovu situaciju, još bolje su videli ljudi oko mene koji su mene pomagali, mene su me nominirali za jedan fellowship [stipendije] u *Yale*, koju sam ja dobila i tu su mi se otvorila vrata da ja nešto koje ja nisam imala priliku ni jednom ranije, to je bilo da završim studiranja i da probam da stvaram nešto normalno za sebe. U 2006-te godine, kao deo ovog fellowship, otišla sam da se interesujem ako i ja mogu da se i ja vratim i nastavljam sa studiranjem ili da počnem od početka. Naravno u *Yale* bilo je teško da se podlažeš obrazovanju u stepenu obrazovanja i vaspitanja koje sam ja bila stekla u Kosovo. Naročito nakon jedne pauze od deset godina.

I kada ja kažem pauza od deset godina, govorim za... godina hiljadu 1000... 2007, 2006, 2006-2007, recimo za mene matematika je bila ne postojeći predmet. Ja sam znala da sabiram, deljenje, množenje, ali za matematičke operacije koje su komplikovane treba da počnem iz osnovnih da bih prešla u ispitima SAT-a⁹ i da se primim na Univerzitetu visokog kvaliteta, nemam ih te sposobnosti, nestale su, nisu mi bile.... Znači uvek za mene je to bilo teško, ali sada posle deset godina pauze, bilo je vrlo teško da se ponovo vraćam. Znači, šta treba da se radi da se popravljaju moji rezultati mog testiranja za prijem.

I bila sam prinuđena da se ponovo vraćam matematici od početka, i otišla sam uporedo sa mojim poslom u AP ozbiljnim kosovskim događajima 2006 godine, ja sam otišla svakoga dana pohađala sam kurs matematike. Prvo kurs statistike kako bih naučila matematiku iz početka. Bilo je, ne znam i danas kažem pored svega ovoga, da li bih ponovila. Meni se činilo vrlo lako samo da postížem moj cilj kojeg sam ja volela, samo da se upišem na Univerzitet od velikih kvaliteta i da se ja vraćam normali. I ovo je bilo izvanredno dobar vest iz Kosova, posle rata, kada sam ja dobila vest da sam se primila 2007, u maju 2007 godine ja sam dobila vest o mom prijemu u *Yale*.

Onda, normalno bila sam pored velikih odluka. Bila sam sa Beniem, tada bili smo zajedno u tom periodu. Već deset godine zajedno. Šta da radim? Da idem ili da ne idem? Da ostavljam jednu profesiju i da se vratim iz tačke nula? Kako da uradim? I sa velikim podržavanjem mnogih ljudi, it takes a village, potrebno je jedno selo da se dovede jedan čovek u školi možda. Ja sam pošla, počela sam studiranje sa punom stipendijom u *Yale*. Kada sam otišla, znala sam tačno šta mi treba. Znala sam da treba da studiram političke nauke, ne da sam ja imala neku jasnu ideju šta bih ja mogla da radim političkim studijama, političke nauke, ali htela sam da ono moje iskustvo okrenem na neku pismenu formu. Nešto koje je služi za učenje za druge slične situacije.

Ne znam koliko sam postigla, ali ja sam posle četiri godina, ja sam postigla da diplomiram u Cum laude [sa pohvalom] od Univerziteta *Yale University* [Univerzitetu *Yale*], u političke nauke, i tokom ovih vremena dala mi se prilika, znači u *Yale* dali su jednu šansu studentima političkih nauka ako se slažu da uzimaju i dodatni predmet za dodatni nivo studenta doktorate, i master, ako se podlažeš može i master. I ovo ja sam uradila. Tako da ja sam probala nadoknaditi unutar ovih četiri godina neke stvari koje ja mislim da sam nasilno uzela od sebe.

Šta je drugo bilo, kako je bilo, često puta mene pitaju ljudi: “Kako je bilo školovanje u *Yale*?” Za mene prva godina je bila pravi košmar, punih strepnji. Sećam se kada sam otišla u razred Stevena Smitha, filozof, političar, Političke filozofije i on je postavljao pitanje za ceo razred, jedan auditorijum od 200 ljudi: Da li neko zna stihove sa kojim počne, uvod u “Iliadi”. I ja nisam znala. Znači, nije da nisam čitala u školi, ali velika pauza od školskih dana, naravno da nisam imala ideju. Ali smatrala sam da se nalazim u takvoj sredini gde i ostali ne znaju i malo više ovako ja mogu opisati kako sam se ja osećala u prvoj godini. Kada sam krenula glavu ja sam primetila da su svi podigli ruke, sav auditorijumi (smeje se) ruke u vis. Znači za mene je bilo jasno da ja za iduću godinu ja treba da se zatvaram u biblioteci i da ja nadoknadim sve što je potrebno za *Yale* i da učim, da nadoknadim sve što ja nemam, učila sam tokom ovog perioda sve što nisam formalnoj i ne formalnoj školi u Kosovo.

E, pa možda i ovo je možda otežavalo još više ili postavilo se kao poteškoća za ove godine, za koje ja sam morala da balansiram između neformalne i formalne škole i izvanrednog životnog iskustva koje sam ja imala, profesionalne tokom rata u Kosovo i tranzicije i akademske principijelnosti jedne

⁹ SAT - *Scholastic Assessment Test*, test koji služi za školsko vrednovanje. Po prvi put se pojavio 1926 godine koji je služio za akademsko testiranje studenata kao uslov za prijem u Američkom Univerzitetu.

akademske institucije. I naravno ja sam otišla u školi pogotovo u dve prve godine bili su mlađi od mene za deset godine. I to je bilo jedan posebni šok. Ali na kraju dobro se završilo.

Nakon povratka, nakon diplomiranja ja sam se vratila u Kosovo. Nisam pretendirala, videla sam i druge mogućnosti da ostanem u Americi. Nisu mi se svidеле, nisu mi bile atraktivne. Nisam imala veliku volju da ja nešto više tražim i nije mi bilo neophodno da ostanem u inostranstvo. Volela sam da se vratim u Kosovo, da se vratim porodici, da se vratim naročito kod Benija. Kada sam se vratila počela sam da radim za Predsednicu Atifete Jahjaga, kao savetnika, počela sam na bezbednost, zatim za inostranu politiku. Za pet godine bila sam tu i radila sam kod Predsednice kroz velikih poteškoća. Bilo je jedan dosta težak mandat. Za one ljude koji su poznati sa političkom situacijom za ovaj period u Kosovo, bile su godine, bile su pet godine polar... krajno polarizovanja u političkoj sceni u Kosovo i ne mogućnosti u stvari velike frustracije... mada si u jednoj poziciji u kojoj se nadaš da dok si tu insider, dok si unutra možeš da nešto izmeniš. Da izmeniš stvari u Kosovo. Jedno demoralizovanje, kada ne možeš. Znači kada vidiš, koliko nevredan je čovek, individualno unutar jednoga sistema.

Za mene uvek je bilo, uvek sam bila radoznala ako za mene je značajno, znači po meni više je značajno biti van vratima kada se donesu odluke ili unutra. Sada znam dve strane ovog iskustva. Bila sam mnogo radoznala da znam kako je biti unutra. Znam. Sada znam. I tu sam ja bila pet godine. Ja sam mnogo zahvalna u stvari. Mene pitaju ljudi kako se osećaš sa činjenicom da si radila pet godine u institucijama Kosova. Ja sam ušla sa idealima... sa idealizmom, izašla sam možda sa razočaranjem, ali sa razočaranjem što nisam mogla da uradim malo više, ali na kraju dana mogu reći sa jednim izvanrednim iskustvom tokom ovih radnih godina službe.

Zašto je bilo tako, za mene je bilo mnogo značajno da radim za jednog čoveka koji nije ni bio poziciji, nije deo političkih partija, jer nisam nikad zamislila sebe kao deo partijskih struktura gde treba da služiš posebnim interesima ili posebnoj političkoj agendi. Ja sam mislila da radeći za jednu Predsednicu koja dolazi sa jedne sasvim druge pozadine, mogu da dokažem jako dobro mog idealizma za Kosovo. Naravno sada je mnogo rano da se ceni taj period za to sam malo kraća što se tiče toga perioda, jer je mnogo sveže da se govori i donesu lekcija za ovaj period.

Znači, kada govorim ovoja ponovo kažem, završeno je i tamo. Nadam se da jednoga dana ću moći da odvajam određene poslovne momente sa Jahjagom, sa kancelarije, sa ekipom Jahjage, ako za ništa onda... ako za ništa onda jasno objašnjenje drugima, kako je bilo i za vreme godine konsolidovanja Kosova kao država. Gde su bile veće i glavne poteškoće? Zašto su događaji uzeli tok koji su uzeli? Zašto danas smo svedoci situacije u kojoj smo sada? Ali za momenat ne mislim da je mnogo vreme prošlo ni za mene. Meni je samo jedna godina prošla od kada sam napustila taj posao i meni je malo teže da dajem moja mišljenja putem definicija, striktnih na primer za onaj period.

Aurela Kadriu: I, posle?

Garentina Kraja: I posle, da. U decembru, faktički u septembru 2016 godine dok sam ja radila kod Jahjage, Beni je imao mogućnosti da se stručno avansira. Mi smo imali, jer stvarno ja zaboravi da spominjem, jedan momenat jako značajan, ja sam postala majka u julu mesecu 2012 godine. Majka Dalie. Sada, znači, celoga života su me znali po tome da sam ćerka Mehmet Kraje, supruga Nebi Qene, sada sam dobila još jednog epiteta. Sada sam majka Dalie (nasmeje se). Tako da, šta drugo... znači Dalia ima pet godine.... Žao mi je mnogo jer kada sam ja dobila Daliu, bila sam mnogo angažovana u kancelariji Predsednice i tako da ja sam odvojila njen rast i sa drugim ljudima. Sa porodicom, sa dadiljom, sa Benijem, ali nisam ja bila sto po sto samo sa njom.

Tako da kada se pojavila prilika Beniu da se stručno avansira, kao viši producent za nadgledanje Izraela i Palest... teritorija Palestine, onda meni se činilo kao dobra prilika za mene da se pravi jedna pauza. Da se ja povlačim i malo više vraćam se mojoj Daliji kao jedan izvanredan prioritet, i na isto vreme da pomažem i da podržavam Benija. On je bio mene na veliko podržavao, naročito za vreme onih godina školovanja. Ja ne verujem da bih mogla da diplomiram u *Yale*, i ne verujem da bih imala onaj moj mir, ili ne mir nije tačan izraz jer one godine su bile sa sve i svačega osim mira. Ne verujem, da kao prvo podržali me za četiri godine u *Yale* i to bili su...

Bila je jedna žena koja u početku bila zamenik direktora za program u *Yale*, *Yale World Fellows Program* [Svetski Program u *Yale*-skih Stipendista], Kel Ginsberg koja je mene motivisala u onim momentima kada ja sam se predala, kada su bile samo 24 časa prije da ja dostavljam aplikaciju da apliciram u *Yale*. Ona me zamolila da ja završim moj ese, *Admissions Essay* [ese za prijem]. Anna koja, Anna Di Lellio, koja je bila uz mene u svakom koraku i verujem možda da je bila čovek koji je mene dobro razumela koliko je teško i značajno dok se završi ovaj period, da se zatvara ovaj period za mene. I naravno, bio je i Beni koji je verovao mene, da ja mogu da završim (plače). Ne znam šta više, nemam više...

Aurela Kadriu: I posle na kratko o Jerusalimu?

Garentina Kraja: Da bili smo u Jerusalim. Sada o Jerusalimu. Jerusalimu.... Znači ja sam otišla u Jerusalimu decembar 2016-te malko, pri kraju mandata Predsednice. Nastavila sam sa savetima da, da, savetujem Predsednicu prema moje uloge koju sam ja imala, ali sada iz jedne distancije. Znači ja sam nastavila da pišem referate, govor to je bilo jedan od mojih... nastavila sam da pišem govore među mojim zadacima. Ne baš ekskluzivnih, ali jest jedna od mojih zadataka u stafu Predsednice, do aprila. U aprilu kada je završila sa mandatom Predsednica, onda ja sam se vratila mislim juna meseca u Kosovo. Predala sam telefone, i druge stvari koje su bile kod mene od mandata, u stvari ja sam zaključila svoju aktivnost u institucijama Kosova.

I od toga momenta.... Ja sam imala jedan boravak ne tako lak u Jerusalimu. Izvanredno lepo i interesantno mesto. Sada je vrlo lepo što sam uz podršku... Benija i mogućnosti da se osvetim malo više Dali. Ali lično malko teško jer vidim da ima još jedan momenat kada treba da od krijem sebe i da saznam, dalje šta tražim od sebe. I to nakon tolikog vr... nakon jedne godine boravka u Jerusalimu, ja sam se vratila ponovo u Kosovo za pet meseci da predajem u AUK [Američki Univerziteti u Kosovo]. Kao deo, predavanje uvek sam volela, ne da sam dobra na tome poslu, ali smatrala sam da je neki način nadoknade koju ja mogu da pružim i da se osvetim zemlji Kosova. Bilo zbog akumuliranja iskustva, ali i jedna memorija za koju ja se brinem da će se izbledeti u Kosovo.

Znači nema, nemamo preporuku za prošlost. Nemamo mnogo ljudi koji govore za prošlost. Za nas je mnogo teško da postavljamo u kontekst razvojjima od prošlosti i svega što smo mi doživeli kao generacija. I često puta, ali isto vreme no predavanje meni pomaže na daljem putu. Jer vidim da mlada generacija malo će se osvetiti naše prošlosti. Možda i ovo njima omogućava da idu dalje neopterećeni, bez velikih konteksta u razvoju. Sa znanjem možda jest, znate sa znanjem to bih želela imati što više, ali bez opterećenja treba raditi neke stvari radi jedne ideje ili u čast jednog idealizma. I ja pokušam da preko... da nekako motivišem da nekako vide sredinu okolo njih.

Aurela Kadriu: Na kom razredu vi ste predavali u AUK?

Garentina Kraja: Ja sam, ovoga semestra ja sam predavala dva, *Faith and Globalization*, Globalizacija i Vera i Politika u Razvojjnim Zemljama. Obe ove teme koje mene interesuju i sa stručnog aspekta. Ja

probam, da, ja sam probala da inspirišem studente i da njih učim u koliko mogu, uglavnom ja sam apelirala da vide sredinu oko njih. Njihovu sredinu. Da se angažuju da saznaju šta se dešava van Prištine. Ja verujem danas, kao što sam verovala '98-me da jedna od glavnih naših sazivanja ostaje jedan raskid grada od jednog ruralnog dela Kosova. Mi ne poznajemo našu zemlju koliko treba. Mi, recimo jedan deo našega društva... je dobro napredovalo. Dok drugi deo je ostao mnogo pozadi i imam veliki strah jer bilo koji, bilo šta zavisi od našeg razvoja, od ovoga zavisi... Ne samo zavisi, nego biće sprečen od ovoga raskida od ovih dva društvenih nivoa našega društva.

Aurela Kadriu: Ako vi nemate nešto drugo da dodajete , ja bih zatvorila ovaj intervju.

Garentina Kraja: Ne, ovo je.

Aurela Kadriu: Puno vam hvala.

Garentina Kraja: Zahvaljujem i vama.